Pécs

VIII. KELET-PÉCS VÁROSRÉSZ

Közösségi tevékenységek történeti feltárása

Készült a TOP-6.9.2-16-PC1-2017-00001 azonosító számú, „A helyi identitás és kohézió erősítése Pécs városában” című projekt keretében

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

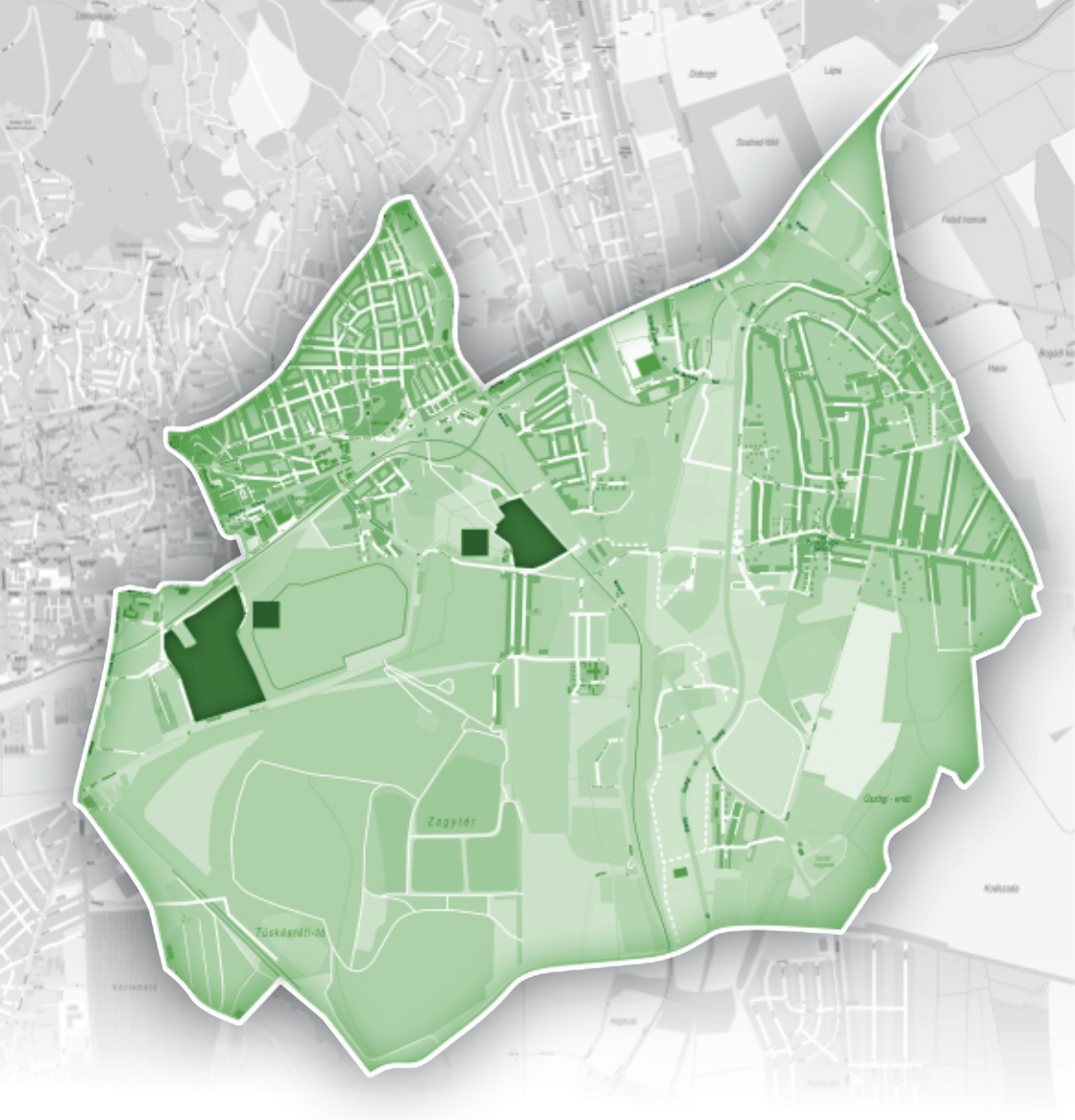
Zagytér
Tüskésrét-ér

VIII. KELET-PÉCS VÁROSRÉSZ

Közösségi tevékenységek történeti feltárása

Impresszum

ISBN 978-615-81290-1-5 (online)
ISBN 978-615-81290-0-8 (nyomtatott)

Felelős kiadó:
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata
dr. Páva Zsolt polgármester

Szerzők:
1. fejezet: **Prof. Dr. Kaposi Zoltán** gazdaság- és társadalomtörténész, az MTA doktora;
2-3. fejezet: **Dr. Hohmann Balázs** jogász, civil vezető, a PTE Tehetségkövete
Kovács Zoltán közgazdász, területfejlesztési szakértő;
4. fejezet: **Dr. Pankász Balázs** kommunikációs szakember; **Borsós Zsófia** szociálpedagógus, mentálhigiénés szakember

A kiadvány a TOP-6.9.2-16-PC1-2017-00001
– „A helyi identitás és kohézió erősítése Pécs városában" projekt keretében készült.

Minden jog fenntartva!
Pécs, 2019.

ELŐSZÓ I.

DR. PÁVA ZSOLT
Pécs polgármestere

Tisztelt Pécsi Polgárok!

Városunk legnagyobb büszkesége az a gazdag kulturális hagyaték, melyet az évszázadok során az itt élő emberek tenni akarása és szorgalma formált. Feladatunk, hogy Pécs megőrzendő értékei között a helybeliek szerepvállalásának is teret biztosítsunk, támogassuk azon lehetőségek megismerését és feltárását, melyek a hétköznapokban is segítik szűkebb környezetünk fejlődését, a helybeli kapcsolatok, civil együttműködések szorosabbá tételét.

Ezt a gondolatiságot hivatott erősíteni „A helyi identitás és kohézió erősítése Pécs városában" című projekt, melyet Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata 2018-ban indított útjára, s melynek célja a közösségek kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztése, a közösségi szerepvállalás, a helyi lakosság identitásának erősítése és a társadalmi kohézió elősegítése. Mindannyiunk emlékezetében él, amikor az Európa Kulturális Fővárosa programhoz kapcsolódóan 2010-ben mintegy 100 millió forintos civil kerettel tudtunk hozzájárulni a helyi közösségek által kezdeményezett programokhoz. Immár egy évtizede nem volt lehetőség olyan kulturális alapú közösségfejlesztési folyamat megvalósítására, melyet most a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP) keretében a város újabb forrásokból támogatni tud. Ismét eljött az idő, amikor önszerveződő közösségek és az évtizedes múltra visszatekintő civil szervezetek számára kézzel fogható segítséget biztosíthatunk.

A program lényegi eleme a közösségi munkamód alkalmazása annak érdekében, hogy a helyi lakosság bevonásával, közösséggé szerveződésével együtt alkossák meg a jövőbeli cselekvéseiket Pécs városrészeiben, és a rendezvények, programok tervezésében, előkészítésében és megvalósításában összefogás alakuljon ki a közösségfejlesztés helyi szereplői között. Mindez nem képzelhető el anélkül, hogy ne ismernénk saját környezetünk ebbéli múltját és jelenét, az igényeinkből fakadó és már megtett erőfeszítéseinket, melyek egyben kijelölik számunkra a továbblépés lehetséges irányait is.

A projektben 13 városrész civil életét, annak múltját és jelenét feltáró dokumentum készült azzal a céllal, hogy rohanó világunkban is fogyasztható tartalommal és terjedelemben mutassa be közösségeink tevékenységét és azok színtereit, láttatva a magunk mint a közösségekben élők számára is azt a színes világot, ami az aszfalt, a beton és a kő alkotta építmények mellett mindannyiunkat körülvesz. E Pécs városát alkotó 13 városrész fejlődését, közösségi életét történeti jelleggel is bemutatni hivatott kiadvány egy példányát tartja kezében az olvasó, bízva abban, hogy a hétköznapjaink ismert helyszínein való élményszerű kalandozás egyben ösztönzően hat a program további részleteinek megismerésére, s a jövőben megvalósuló közösségi eseményekben való aktív részvételhez.

Feladatunk élettel megtölteni közösségi tereinket, és lehetőséget biztosítani aktív cselekvő polgáraink számára, hogy a városrészeikben életre tudják hívni a város kultúrájában gyökerező és személyes társadalmi szerepvállalásra építő kezdeményezéseiket. Felelősséggel tartozunk a jövő nemzedékeinek is, tárgyi és szellemi örökségeink csak akkor válhatnak valódi, generációkon túlmutató értékké, ha be tudjuk mutatni és meg tudjuk tartani azok szerepét, jelentőségét saját korunkban és jövőnkben egyaránt.

ELŐSZÓ II.

Tisztelt Pécsi Polgár!
Kedves Olvasó!

Egy település jellegét, arculatát döntően két tényező határozza meg: a település története, múltja és a településen élő emberek tevékenysége, gondolkodásmódja. Ha ez a két dolog összhangban van, akkor a település fejlődése is kiegyensúlyozott, jövőre nyitott. Ez a megállapítás Pécsre is igaz.

Pécs gazdag, kétezer éves történelmét a keresztény szellemiség, kultúra hatja át, amit megőrzött a török hódoltság idején, és a szocializmus ateista évtizedeiben is. Püspöki városként vonzotta a korabeli tudomány és művészetek művelőit, természeti adottságai, szorgalmas mesteremberei lehetővé tették céhek, manufaktúrák és sajátos iparágak kifejlődését. A „pécsiség" gyökerei ebben a termékeny gazdasági-társadalmi talajban erősödtek meg, és hagyományozódtak ránk, a mai pécsiekre.

Az elmúlt tíz év a város életében jellegzetes és örvendetes változásokat hozott a közösség-, és a környezetépítés terén. A pécsi polgár ma nem csak lakni akar a városban, de formálni, alakítani is akarja, mert dolgának, feladatának érzi. Ez az polgári öntudat és tenni akarás a társadalmi lét szinte minden területén megnyilvánul: egyesületek, szervezetek vállalkoznak a szűkebb-tágabb közösségek életének jobbá, tartalmasabbá tételére, szellemi-kulturális értékeink, hagyományaink őrzésére, művelésére. Széles a városban lévő civil közösségek skálája, jellegzetes a városrészek szerinti tevékenységük. A polgárság önszerveződése erőforrásunk és erőtartalékunk, ha olyan tevékenységgel párosul, amely megerősíti a helyi identitásunkat, felmutatja hagyományos nemzeti és helyi értékeinket. Az ilyen önszerveződő, erős kisközösségek képesek biztosítani azt az értékáramlást, értékkoncentrálást, amely nélkül a város egészséges társadalmi fejlődése nem lehetséges.

Ezt felismerve az elmúlt tíz évben tudatosan támogattuk, erősítettük a már régebb óta sikeresen működő civil szervezeteket, és segítettünk újabbak létrejöttét.

DR. ŐRI LÁSZLÓ
Pécs alpolgármestere,
a Pécsi Helyi Akciócsoport Egyesület elnöke

Érdekeink közösek – Pécs és a benne élők érdekeinek képviselete, szolgálata. A közös érdek együttműködést kíván, amit a város jövője, gyarapodása érdekében az elmúlt tíz évben kiemelten is szem előtt tartott a város vezetése.

Ennek az együttműködésnek része az a program, amelynek keretében Pécs különböző városrészeiben élőkről és az ott működő civil szervezetek tevékenységéről készült dokumentum. Az elkészített anyag, amely most kézbe vehető, tanulmányozható, segít felvázolni azokat az irányokat, amelyek felé haladva tovább erősíthetjük közösségeinket, helyi identitásunkat, „pécsiségünket".

Köszönetet kell mondanunk azoknak, akik ezt az együttműködést segítik, azoknak, akik segítenek megőrizni gyerekeink, unokáink számára évezredes értékeinket, azoknak a lelkes és önzetlen polgáraiknak, akik tovább gazdagítják, szépítik városunkat.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető

1. KELET-PÉCS TÖRTÉNETE

2. HELYI KULTURÁLIS ÉS SZELLEMI ÉLET SAJÁTOSSÁGAI
Gyárvárosi településrész
Budai városrész
Balokány városrész
Tüskésrét és Basamalom városrész
Újhegyi és üszögi városrész

3. HELYI KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSI TEVÉKENYSÉGEK FELTÁRÁSA
A RENDSZERVÁLTÁSTÓL NAPJAINKIG
Gyárvárosi településrész
Budai városrész
Balokány városrész
Tüskésrét és Basamalom városrész
Újhegyi és üszögi városrész

4. A KÖZÖSSÉGI FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

Irodalomjegyzék
Felhasznált internetes portálok
Interjúk
Kép- és ábrajegyzék
Hivatkozások

Kelet-Pécs célterületet északon az Ady Endre utca, a Hársfa út, az Engel utca és a 6-os út határolja, keleten Pécs közigazgatási határáig terjed a városrész, délen az 57-es út, nyugaton az Árpádi-árok, a Faiskola utca, a Siklósi út, a Somogyi Béla utca, a Bacsó Béla utca, a Sport utca és a Lánc utca határolja. A célterületet több településrész alkotja: Budaiváros, Budai külváros, Kisbalokány, Balokány, Újhegy, Basamalom, Gyárváros, Üszög, Tüskésrét.

A célterület térszerkezete rendkívül eklektikus. Belvárosi, sűrűn beépített, családi házas külvárosi és falusi jellegű főleg lakóövezetek, valamint a zöldfolyosó részét képező szolgáltató területek, továbbá barnamezős és iparterületek tarkítják a képet. A Belvároshoz legközelebb eső terület a Budaiváros, mely történetileg kialakult iparos és munkásnegyed, számos megőrzendő szerkezeti és beépítési elemmel. Szerepe a Zsolnay Kulturális Negyed megnyitásával folyamatosan növekszik. A terület nyugati része a Zsolnay Negyed megépülése óta a történelmi Belvároshoz zárkózik, a kulturális és kreatív ipar központja lehet a jövőben. Külső negyede a Budai külváros, mely csendes, nagyrészt homogén beépítésű, önálló centrum nélküli terület. Peremein fontos városi útvonalak haladnak, de ezek hatása nem hatol be a tömbbe. A Zsolnay gyáron túli városrész nagyrészt a 20. század második felében épült családi házas beépítéseket, a Ledina területén társasházakat tartalmaz. A Kisbalokány a vasútvonal és a Zsolnay út közé beszorult intézmény és közpark terület. Fontos szerepe lehetne a Belváros, az egyetemi kampusz és a Zsolnay Negyed közötti széles zöldfolyosó biztosításában. Hozzá illeszkedik a Balokány, melynek nyugati része jelenleg gazdasági terület, keleti fele nagyrészt erdősült zöldterület, melynek északi részén, a Basamalom út mentén alakult ki lakóterületi beépítés. A várostesttől a vasútvonal választja el. Kiemelkedő szerepe lehet a város rekreációs területeinek fejlesztésében.

A Belvárostól már távol eső területrész Újhegy, mely a 6-os út és az Üszögi út által a várostesttől szinte elvágott településrész. Utcahálózatát a tulajdonviszonyok alakították, és a folyamatos beépülés mellett nem jött létre központja, intézménye, kereskedelme. A várossal a Basamalom köti össze, ahol az iparvágány és Pécsbánya rendező pályaudvar által elzárt területen a meghatározó létesítmény az Erőmű, és a mellette települt iparvállalatok. Az erőmű munkáslakásai Jankovics telep két rendezett utcájában találhatóak. Hozzá szervesen illeszkedik Gyárváros, mely a 6-os úttal határos, Mohácsi út és az Üszögi út közötti térség meghatározóan gazdasági terület, ahol nagy kiterjedésű ún. rozsdaövezet maradt az egykori bányászati létesítmények, iparvállalatok helyén. A működő ipari területek mellett jelentős kereskedelmiszolgáltató tevékenység települt a Mohácsi út mentén.

A várostól déli irányban távolabb esik Üszög gazdasági területe, melybe beékelődik Üszögpuszta lakóövezete. Üszögpusztán található Batthyány-kastély és parkja történelmi és természeti értéket képvisel. Mellette fekszik az Üszögi tározó major ugyancsak gazdasági területe, délkeleti peremén horgásztóval és erdősült zöldterülettel. Néhány lakóépület és a karbantartott víztároló mellett több, viszonylag elhanyagolt telephely is megtalálható itt.

A város zöld szíve Tüskésrét, Pécs egyik legnagyobb fejlesztési potenciálját magában foglaló területe. Beépítetlen nagy kiterjedésű zöld terület, mely régóta kereste szerepét a várostestben, és melyen az elmúlt időszakban napelempark, szabadidőpark került kialakításra. Fentiekből is látható, hogy Pécs egy igen heterogén városrészéről van tehát szó, mely diverzitás a kulturális, közösségi tevékenységek sokszínűségében is megmutatkozik.

1.KELET-PÉCS GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI FEJLŐDÉSE

A vizsgált célterület Pécs közigazgatási területén belül egy sokáig alig változó, meglehetősen nagy egyhangúságot mutató térség volt. Korabeli térképekre tekintve azt láthatjuk, hogy ez a térség magán viseli a hagyományos gazdálkodás minden jegyét. A terület nyugati részei, a Budai külváros, az Országút (ma Zsolnay út) menti térség iparosok és kereskedők által lakott volt. ***A 18. században a Budai külvárosi népesség gyorsan szaporodott, ami egyet jelentett a pécsi kisipar erősödésével.***[1] Az iparosok döntően délszlávok (bosnyákok), németek és magyarok voltak, akik döntően a helyi piacra termeltek. A mai Ágoston tértől keletre/észak-keletre lévő, sokszor girbe-gurba, a hegyre vezető utcák ma is látható alacsony építésű házai valamennyire még mutatják a korabeli letelepedést, az iparosok lakhatási rendszerét. Számos ipari mesterség alakult itt ki. Többnyire a tettyei kőbányából származó mészkő képezte a házak anyagát, az utca kövezetét. A hegyről lefolyó patakok, források szolgáltatták a megélhetéshez és az iparhoz szükséges vizet.[2] A 18. század végén a Budai külváros Pécs egyik legnépesebb városrészévé vált.

A Pécsváradra (Budára) vezető Országúttól északra, a Hársfa utcáig terjedő térség döntően mezőgazdasági parcellákból, főleg kukoricaföldekből, rétekből stb. állt össze. Ezen a területen az egyházi intézményeknek (püspökségnek, székesegyháznak) igen nagy kiterjedésű birtokai voltak. Az egyházi földek pécsi eredete a régi múltba nyúlik vissza, de a 18. századtól változott azok jellege. A hódoltság után átalakultak a tulajdonviszonyok. A pécsi püspökség által visszaszerzett latifundium mintegy 200000 magyar holdat tett ki a 18. század elején. A püspökséghez tartozó négy egyházi szervezet (káptalan, papnevelde, székesegyház, püspökség) 1736-ban megosztozott birtokán, s ekkor a Pécstől keletre lévő két falvak közül jónéhány a székesegyházi uradalomhoz került; a Pécstől délre lévő területek egy része pedig a püspökségnek jutott. 1780-ban viszont Pécs szabad királyi várossá vált, ahol a polgárok már önmagukról szabadon dönthettek, s így a Pécsen belüli egyházi birtokok ugyanolyan jog alá estek, mint bármely polgári vagy városi birtok.[3]

Az egyházi birtokok lényegében körbe fogták Pécset, aminek vonalát csak két uradalom szakította meg, ezek közül a vizsgált célterületen lévő üszögi nagybirtokról van szó. Üszög egy hatalmas kiterjedésű uradalomnak volt a központja, amely a siklósi, a Somogy és Baranya határán fekvő mozsgói, valamint a Somogy megyei somodori birtokkal együtt az 1740-es években került a gróf Batthyány családhoz. Az 1780-as évek felé a gróf Batthyányak reprezentatív, ma is álló kastélyt építettek az üszögi domb tetejére.[4] A célterület déli része (Tüskésrét, Basamalom, a Pécsi víz környéke stb.) a szabályozatlan patakok kiöntései, a sokszor ismétlődő árvizek miatt sokáig inkább csak kaszálásra vagy legeltetésre volt alkalmas. Viszont az itt folyó patakok, főleg ha malomcsatornát is lehetett építeni, rendelkeztek akkora vízhozammal, hogy azzal malmokat lehessen működtetni, nem véletlenül pont ezen a tájon épült ki a későbbiekben a malomipar számos üzeme. A Balokánytól délre lévő Basamalom is erről kaphatta nevét:

az egykori malmot a Lámpás- és a Köször-patak vize hajtotta meg, s állítólag 1910 környékéig még az épület is megvolt. (Basamalom az 1860-as években felvett vallomások szerint a hódoltság korában a török basák mulatóhelye lehetett.)[5]

A térség nagy változását az iparosodás hozta el. Az 1840-es évektől egyre szaporodtak a különböző, most már gyárszerűen működő üzemek a városban, de az igazi felfutás az 1850-es évektől indult meg. A térség hosszú távon is kiemelkedő, legnagyobb jelentőségű üzeme a Zsolnay-gyár lett. A Zsolnay-gyár egy kis kőedény-manufaktúrából nőtt ki, amelyet még az 1850-es években Zsolnay Ignácz, egy jónevű pécsi kereskedő legidősebb fia alapított. A nehezen működő kis vállalkozás az 1860-as évek második felében került át öccse, Zsolnay Vilmos kezébe, s a továbbiakban négy évtized alatt ő fejlesztette egyre nagyobb gyárrá. Telephelye a Pécsváradra vezető Országút északi oldalán, majd az üzemi terjeszkedés miatt vele szemben, a balokányi oldalon volt. A gyárat a tulajdonos irányította, de abban gyermekei (fia és két lánya), illetve a beházasodottak is helyet kaptak. A Zsolnay-kerámiagyárban a foglalkoztatás folyamatosan bővült: az 1880-as évek elején 460 munkás dolgozott a gyárban, míg a századfordulón a teljes létszám már elérte a 800 főt, amellyel a DGT szénbányája mögött a legnagyobb céggé vált Pécsett. Széles volt a termékkínálata: az egyszerűbb porcelán-fajansz termékektől a csővezeték építésére alkalmas agyagcsöveken, kályhákon át a művészi termékekig (pyrogránit, eozin stb.) sok mindent termeltek. Számos innováció kísérte a gyár fejlődését, magas technológiai szint jellemezte a gyár működését, gőzgépeket használtak, 1700–1800 fokon égették a termékeket stb. A Zsolnay-cég igazi jelentőségét az adta, hogy a gyárban (és a tulajdonosok személyében) ötvöződött a technológiai innovációra való törekvés, a magas fokú művészi önkifejezés, a hazai és a külföldi piaci sikerek és a modern gyárszerű technológia alkalmazása. ***A gyár jelentősen hozzájárult a város területi kiterjeszkedéséhez, hiszen a Budai külváros keleti részén egy egész városrész épülhetett köré.*** Zsolnay megvette a gyár környékén, az attól északra lévő agyaglelőhelyeket, ugyanakkor idegenből behívott munkásainak a gyár mellett lakásokat épített. Az alapító Zsolnay Vilmos 1900-ban meghalt, a céget fia, Zsolnay Miklós vitte tovább. Miklós kezében jelentősen nőtt a gyár ismertsége, egyre szélesebb piacokat hódítottak meg, egyre több középületet díszített már Zsolnay-kerámia. Zsolnay Miklós ugyanakkor nagyon sokat tett a pécsi iparért, meghatározó tagja volt a Pécsi Kereskedelmi és Iparkamarának, a városirányító testületeknek, a város legnagyobb adózói között szerepelt stb. A gyár az első világháborúig jól prosperált, a háború alatt viszont látványosan visszaesett.[6]

1. A Zsolnay gyár korábban

A Zsolnay-gyáron kívül is számos nagyvállalat jött létre ebben az időben. Az első világháborút megelőző fél évszázad a pécsi élelmiszeriparnak is fénykora volt, különösen a Mohácsi út melletti területen jött létre sok új üzem. Pécs harmadik sörgyárát 1893–94-ben építette föl ifj. Scholz Antal az Üszög felé, a városból kivezető út jobb oldalán. Az alapító külföldön folytatott tanulmányokat, majd szerencsésen házasodott. A családi örökségből és a hozományból, összesen 250 000 forint befektetéssel építette fel új gyárát. Az alapításkori neve ifj. Scholz Antal Sörfőzde és Malátagyár volt. Az üzem a városközponttól 2 km távolságra feküdt. A tulajdonos a saját költségén makadám-bekötőutat épített. Emeljük ki a kortárs azon véleményét, hogy a sörgyár a kor legmodernebb technikáját vonultatta fel, villanyvilágítással volt ellátva. A gyár termékei között a legkeresettebb a világos Sport sör volt, de ezen kívül gyártottak ászok és baksört is. 1906-ban a gyárban 50 munkás dolgozott. Hasonlóan a Zsolnay-gyárhoz, a tulajdonos itt is a gyár mellett lakott, házát szép park vette körül. A gyár mellé építették föl bajor mintára az Abbázia sörcsarnokot: a reprezentatív sörcsarnok 60 m hosszú, 10 m széles faépítmény volt, nagy üvegablakokkal bírt, kb. 1 000 ember fért el benne. Egy része egy épülettel kapcsolódott össze, ahol télen fogadhattak vendégeket. A csarnok előtt nagy parkot alakítottak ki, ahol különböző zenés rendezvényeket tarthattak. A pécsiek szívesen jártak az Abbáziába, amely közel esett az üszögi állomáshoz, nyári mulatságokat és jótékonysági ünnepélyeket tartottak ott. Vasárnaponként ún. Abbázia személyvonatokat is beállítottak, amelyek Pécs-külváros és Üszög között közlekedtek, hogy a mulatozó közönség hazaszállítása ne ütközzön nehézségbe. Scholz Antal 1902-ben meghalt, s az özvegy vállalatirányítása alatt problémák adódtak a gyárral. A nehézségek miatt tőkebevonásra volt szükség, ezért 1908-ban a céget részvénytársasággá szervezték át, de a háború alatt a sörgyár újra rossz helyzetbe került, majd pedig a trianoni elcsatolások miatt piacai nagy részét el is veszítette, így az 1920-as évektől újra át kellett alakítani a vállalkozást. A gyár néhány megmaradt épülete a Magtár utcában ma is megvan.[7]

A Mohácsi út és a Zsolnay út találkozásánál lévő területen alakult ki a pécsi malomipar jónéhány, a későbbiekben is nagy szerepet játszó vállalkozása. Ezek közül az ifj. Türr Mihály Gőzmalom mindenképpen kiemelendő, hiszen egészen az államosításig (s később változott tulajdonformában) az 1990-as évek rendszerváltásáig része volt Pécs történetének. A molnárszakmát kitanuló vállalkozó miután átvette apja vízimalmát, azt 1894-ben gőzmalommá fejlesztette, amelynek napi teljesítménye 2,5 vagon gabona volt. A korabeli gőzmalmok nem voltak nagyok, 15–25 állandó munkással működtek, viszont a kereslet miatt folyamatos volt működésük. A Türr-malom néhány épületmaradványa ma is megvan.[8] A térség gabonaforgalmi központi múltját a Hengermalom utcanév őrzi. A mai Zsolnay út elején helyezkedett el a Resch-malom is.

Szintén a Mohácsi úton, de a keleti oldalon helyezkedett el a Lauber-féle téglagyár. A vizsgált korszakban a Lauber Viktor által vezetett vállalat messze földön híres volt gyártmányairól. A sokat építő DGT bányatelepeinek kiszolgálására a tulajdonos még egy téglagyárat épített. Pécsi és Pécs környéki megrendelései mellett a vasútvonalak kiépülése után még a Dráván túli területekre is szállított. A vállalkozó ugyan fiatalon, 49 évesen meghalt, de a cég a család kezében maradt. A téglagyár néhány épületmaradványa ma is megvan. Egy másik híres üzem volt Deutsch Ádám gőztéglagyára, amely az idők során az egyik legnagyobb építőanyag-ipari vállalattá vált Pécsett. A céget 1892-ben alapította Deutsch Ádám és Eisner József. Telephelye a Budai vám melletti telkeken, közvetlenül a Lauber-féle téglagyár mellett volt. Gyorsan növekedett, a 20. század elején már 180 munkással dolgozott, s 75 LE gépparkja volt. Mindkét céget motiválta, hogy a századfordulón jelentkező nagy köz- és magánház-építési fellendülés révén igen jelentős növekedést lehetett

elérni. Az első világháború előtti években viszont visszaesett a kereslet, s a Deutsch-téglagyár is nehézségek elé nézett, ezért részvénytársasággá szervezték át (Első Pécsi Mész- és Téglagyár Rt.). 1919-ben a társaság feloszlott, a cég az alapító fia, Deutsch Zsigmond ügyvéd kezébe került.[9]

A polgárosodás előrehaladásával egyre fontosabbá váltak azok a beruházások is, amelyek a városi élet komfortosságát voltak hivatva emelni. A korabeli nagyvárosokhoz hasonlóan a dualizmus idején Pécsett is létrejött a gáz- és az áramszolgáltatás (Légszeszgyár utca). Először persze csak a belvárosi területre, de fokozatosan terjeszkedve egyre messzebb értek el a vonalak, lassan már hálózatot alkotva. A gázvilágítás terén az áttörést az 1860-as évek második felében sikerült elérni, amikor a város vállalkozókat keresett egy gázfejlesztő üzem létrehozására s a gázvezeték-rendszer kiépítésére. A vállalkozó egy bécsi cég volt, de a gyár létrehozásába a város is jelentékeny tőkével szállt be, ugyanakkor több helyi vállalkozó is megjelent a tulajdonosok között. A szerződést 1869-ben kötötték meg. A város a szerződésben kikötötte, hogy mihelyst egy-egy városrészben a gázvilágítás infrastruktúrája kiépült, mindazokat a fogyasztókat, akik ezt igénylik, rá kell kötni a hálózatra. Cserébe a város kizárólagos működési jogot biztosított a szolgáltatásra a város területén. Fontos eredmény volt, hogy a gázvezetékrendszer kiépítésében egy év alatt 21 km vezetéket hoztak létre, ugyanakkor 250 gázlámpát helyezte el, és számos ipari és kereskedelmi vállalkozást, valamint magánszemélyt kötöttek be a gyorsan növekedő hálózatba. A gázt az üzem szénből fejlesztette, amit alapvetően a DGT-től vásároltak. A megtermelt gáz mennyisége folyamatosan növekedett. Ezzel párhuzamosan a polgári fogyasztás területén is egyre több, a gázszolgáltatás felhasználásához kapcsolódó technikai eszköz jelent meg a pécsi polgárok házaiban (konyhai gáztűzhelyek, gázmelegítők, vízmelegítők, sőt még egyes esetekben gőzvasalók is). A gyár nyereséges volt, amit a monopolhelyzet már önmagában is garantált, a nagy versenytársat a későbbiekben a villanyáram termelése és terjedése jelentette.[10]

A század utolsó évtizedeiben a megújulás nagy lehetősége a villamosenergia-termelés és felhasználás volt. A gyors világkarriert befutó ágazat termelésére óriási igény volt, hiszen folyamatos energiaellátást tudott biztosítani. A keresleti oldalon ugyanakkor ott volt az ipar, a lakosság, a szolgáltatási rendszer. A villamosenergia-termelés fejlődésének Pécsett komoly hátráltató tényezője volt a gázszolgáltatás, hiszen a Légszeszgyár hosszú időre monopóliumot szerzett a városi világítás működtetésére. Az áramfelhasználás előnyei a gázzal szemben ugyanakkor szembetűnőek voltak, ami miatt nagy társadalmi igény jelent meg egy egységes városi hálózat kialakítására. A pécsi koncessziós szerződést a Ganz nyerte meg, a beruházást a Ganz erre szakosodott vállalata, a Magyar Villamossági Részvénytársaság hozta létre. Az erőtelep helye a Légszeszgyár utca 13. szám alatt volt, ahol 1894-ben adták át s helyezték üzembe az áramtermelő rendszert. A szenet a DGT szállította. Az igények viszont folyamatosan növekedtek, így a következő egy-két évtizedben a villanytelep kapacitását újabb és újabb gépek beiktatásával állandóan növelni kellett. 1900-ban már 90–100 KW volt az erőtelep csúcsterhelése, 1912-ben pedig már 1200 KW volt a teljesítmény. Ezzel egy időben a fogyasztók száma is emelkedett: induláskor 80, 1915-ben pedig már 3 600 fogyasztója volt az áramszolgáltató vállalatnak. A fogyasztás szempontjából lényeges volt a pécsi villamos 1913. évi megjelenése, ami újabb nagy fogyasztót jelentett. A Légszeszgyár utcai villanytelep 1918-ig működött áramtermelőként.[11]

De nemcsak az ipar fejlődött gyorsan a vizsgált célterületen, nagy lehetőségei voltak a mezőgazdaságnak is, hiszen a térség délkeleti része kiváló adottságú termőterületből állt. Az akkori városhatáron kívül álló Üszögöt 1849-ben az akkori tulajdonos, gróf Batthyány Gusztáv 1,88 millió forint adóssága miatt eladta

az üszögi és mozsgói uradalmat a bécsi Biedermann Simon és Gusztáv bankár és kereskedőknek, majd az osztozkodás során Üszög később Gusztávhoz került. A tulajdonos halála (1880) után csak négy lánya maradt, s az özvegy elkezdte darabokban eladni az uradalmat, s ezek során 1894-ben Üszögpuszta és a maradék uradalmi föld, mintegy 5 500 hold terjedelemben Grósz Antalhoz, gróf Andrássy Dénes monoki uradalmának nagybérlőjéhez került. Grósz az üszögi uradalmat 1,9 millió forintért vette meg; a birtok családja kezén maradt a második világháborúig. ***Üszög helyzete és birtokrendszere is különleges volt. A település valójában csak egy uradalmi központ volt, ahol a lakosság földesúri alkalmazottként élt.*** Üszögön a kastély és a kert mellett nagy méretű szántók terültek el, a puszta határa mintegy 1 500 holdat tett ki. A Biedermann-család igen sokat tett a település felvirágoztatásáért, aminek eredményeképpen az üszögi gazdaság a kor elismert, magas színvonalú nagyüzemévé vált. A Biedermannok elég lerobbant állapotban vették az üszögi uradalmat, amit aztán sikerült hamar felfejleszteni. Üszög jó minőségű szántói, rétjei kiváló lehetőséget adtak az árutermelésre. A 19. század végén az üszögi uradalom magas színvonalú nagyüzemmé formálódott. Az összesen mintegy 5 500 holdas, három falu határára kiterjedő nagybirtok gabonájáról, minőségi szarvasmarha-tartásáról és tejgazdaságáról vált híressé. A szimentáli tehenészetnek már régi hagyományai voltak, a korabeli források szerint kiváló anyag volt a Grósz család kezében. Az üszögi szarvasmarhákat külföldre is exportálták. Üszögpusztát később Kiskozár településhez csatolták, még később Kozármislenyhez került, majd pedig 1953-ban Üszög nyugati része (lényegében a kastélypark, a kiserdő és a mellette lévő területek), illetve a Kiskozári-újhegy (utóbbi 310 hold volt) együtt Pécs része lett.[12]

Üszög és környéke különben kedvelt célpontja volt a korabeli pécsieknek. Már említettük, hogy a Mohácsi országúton felépült ifj. Scholz sörgyára, s mellette az Abbázia sörcsarnok, amely szórakozóhely többek között az üszögi állomás felé igyekvő, vagy az állomásról jövő utasok kedvelt célpontjává vált. De az üszögi kastélytól északra lévő Kiserdő is kedvelt kirándulóhely volt, az ott lévő Bagó-vendéglő szintén népszerű helyként működött hosszú időn keresztül. Grósz földesúr 1906-ban az erdő nagy részét kivágatta, a földet művelés alá vették, később pedig a helyére (a szocializmus korában) ipari létesítményeket telepítettek. Az üszögi uradalomban jelentős méretű szőlőtelepítés is végbement a filoxéra-járvány után. Az uradalomnak a háború előtt 70 holdas, az 1920-as évek közepén már 100 holdas minőségi szőlője volt.

Üszög kapcsán térhetünk át a dualizmus korának utolsó nagy fejlesztési rendszerére, a közlekedésre. Ennek egyik eleme a DGT által létrehozott vasutakhoz kapcsolódik. A Társaság az általa megvett üszögpusztai területen, a Mohácsi országút mellett egy szénrakodó állomást épített, amihez András-aknáról a szenet vasúton le tudta szállítani, s ahonnan azt az 1857-re kiépített Pécs-Mohács vasúton a kikötőig el tudta juttatni. ***Két évvel a teherszállítás megindulása után a szénszállító vagonokhoz már személykocsikat is hozzákapcsoltak, ezzel létrejött Pécs város első vasúti elérhetősége.*** A vasút végállomása Üszögön volt. Sokáig a pécsiek is csak ezt az állomást használhatták: a városból fiákereken vagy gyalogosan lehetett megközelíteni az állomást. Ezen majd csak az 1868-ban átadott Pécs-Barcs vonal kapcsán felépített pécsi állomás és az Üszöggel való összeköttetés megteremtése segített. A vizsgált célterület működésében fontos volt, hogy a 19. század végén a pécsi Főpályaudvartól 1 km-re az Üszög felé vezető vonalon Pécs-Külváros állomást létrehozták. Jelentősége abban áll, hogy ebben a korszakban a Búza tér egyre fontosabb nagykereskedelmi funkciót töltött be, s a város legnagyobb forgalmú vásáros helyévé vált. A kisállomásról nagyon könnyen el lehetett érni szekéren vagy gyalog a vásárteret. A vizsgált célterület másik fontos vasútja az 1911-ben átadott Pécs-Bátaszék vonal volt, amely a keleti

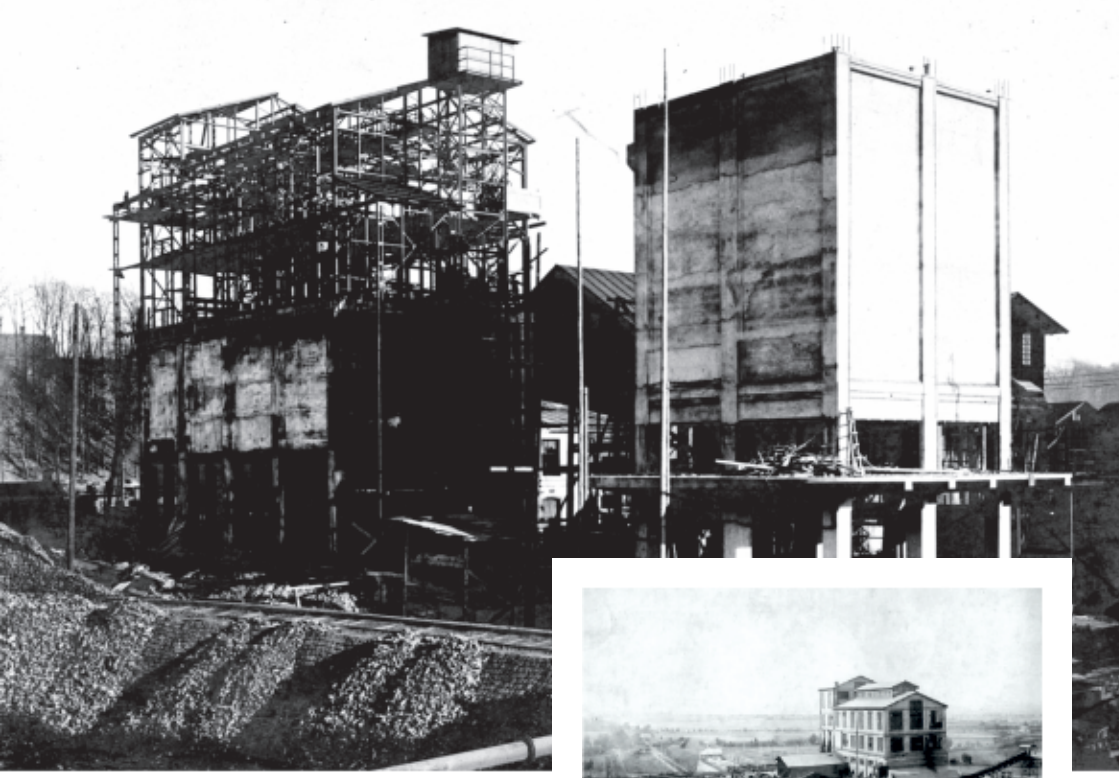

2. A hajdani Pécs-újhegyi szénosztályozó és mosóüzem látképe.

területeket kötötte be a gazdasági vérkeringésbe. A vonal 67 km hosszával összeköttetést jelentett az alföldi vasutakkal, valamint a dél-dunántúli térség településeivel. A hegyes-dombos területen nagy műtárgyakat nem építettek, főleg a völgyekben vezették kissugarú ívekben a vasutat. Az építéshez szükséges tőkét Pécs város, Baranya vármegye, a községek és magánosok adták össze.[14]

Az első világháború előtt indult el a DGT szénbányászati termelésének egy nagyméretű megújítási programja, amely a vizsgált területen is komoly változásokat eredményezett. Az üszögi állomástól északra, az újhegyi terület aljában hozta létre a DGT az új üzemegységeit. 1913–14-ben építette fel az addigi elaprózott kisebb szénelőkészítők helyett a központosított üzemet; a vasbetonépítményt egy fővárosi cég építette meg. A szénelőkészítőt tíz évvel később kibővítették. (Az épületet 2009-ben robbantással elbontották.) A szénelőkészítővel együtt épült meg a brikettgyár. Egy másik, hosszú távra is fontos innováció volt az újhegyi erőmű létrehozása. A DGT 1913-ban kezdte meg az erőmű felépítését, amivel első szándékban a bányaaknákon való áramellátást akarta biztosítani, vagyis a sok kis áramellátót egységes rendszerré fejleszteni. Az erőmű 1914-ben már termelt. Felmerült ugyanakkor a lehetősége, hogy a bányákon kívül Pécs város áramellátását is az erőmű végezze, erre a szerződést 1914-be kötötték meg. A háború alatt azonban az áramátadás késett, arra csak 1918-ban került sor. Az újhegyi erőmű évtizedeken át biztonságos áramellátást nyújtott a térségnek, s egészen 1965-ig működött, leállítása csak a

nagykapacitású Hőerőmű üzembe állítása után történhetett meg. Tény, hogy a fent említett fejlesztések révén az újhegyi terület egyre inkább részévé vált a DGT üzemrendszerének, amit kiegészített még az is, hogy az újhegyi területre egy lakótelepet is kiépítettek. Ez a telep a fentebb említett üzemekben dolgozók számára jött létre. A tisztviselőtelep házai a Buzsáki Imre utcában épültek meg, míg a munkáslakások a Karancs utcában létesültek. A húsfüstölőt és a sütőkemencét magába foglaló épület 1915-ben jött létre.[15]

Az első világháború és azt követő időszak alaposan megváltoztatta a város életét. Az addigi pezsgő vállalkozó élet véget ért. Mivel Magyarország úgy veszítette el a háborút, hogy idegen katona nem lépett az ország földjére, így ***Pécs és környéke is elkerülte a fizikai pusztulást, viszont így is jelentős népességveszteséggel és gazdasági kimerüléssel kellett szembenéznie.*** A Zsolnayban a háború alatt harmadára csökkent a dolgozók száma. A pécsi polgárok katonának történő behívása a munkaerő jelentős részét érintette. A térség szerb megszállása sem múlt el nyomtalanul, főleg azért, mert a szerbek kivonulása után nem szűnt meg a jóvátételi fizetés kötelezettsége, amelyben igen nagy tételt tett ki a Pécsről és Pécs környékéről származó szénkiszállítás, ami a korábban már említett fejlesztési programot is némileg megakasztotta. A szerbek számos üzemet kiraboltak, berendezéseiket elvitték. Pécs városnak a délszlávok 1921. évi kivonulása után szembe kellett azonban nézni azzal, hogy a korábbi piacok egy része elveszett, a belső kereslet lecsökkent, a munkanélküliség felszökött, a jövedelmek visszaestek, az infláció miatt a megtakarítások elvesztek.[16]

Az 1920–30-as években a korábbi időszakhoz képest meglehetősen kevés új üzem született Pécsett. A vizsgált célterületen ezek közül kettőt említünk. Az egyik a Graumann Gusztáv húsfeldolgozója. A tulajdonos, Graumann Gusztáv külföldi tapasztalatokkal bíró vállalkozó volt. Vállalkozása azért volt különleges, mert az ő kezében a húsipari ág teljes vertikuma összpontosult, amivel a piac nagy részét tudta befolyásolni. Graumannak a városban (Zsolnay út 45.) húsfeldolgozó üzeme volt, amely mindig is híres volt a kiváló minőségű áruiról. Ugyanakkor Pécs délkeleti határában, Basatelepen egy igen jelentős yorksertés-hizlaldával rendelkezett, ahova Baranyából, Somogyból összevásárolta a süldőket, ami a tenyésztőknek is jó volt, mert nem kellett költségesen azokat Budapestre szállítani. S nem utolsósorban új termékeket is bevezetett, így például prágai módra készült sonkát és egyéb márkázott termékeket is gyártott, amit nemcsak itthon, de külföldön is tudott értékesíteni. Graumann sikerei azért is fontosak, mert közismertek az agrárszféra és az élelmiszeripar nehézségei a válság alatt.[17]

A másik üzem az energiaellátáshoz kapcsolódik. A légszeszgyár és a villamostelep az 1920-as években a városé lett, együttes irányításuk olcsóbbá tette a működést. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a gázművek technológiája már nem felelt meg a növekedő keresletnek, így szükség volt egy új gázfejlesztő létrehozására. A lehetséges fejlesztés egy kokszolómű volt, amely révén továbbra is a pécsi szénre alapozódhatott a gázelőállítás. A válság után, 1934-ben alakult meg a Pécsi Kokszművek Rt. Az alaptőke 80%-át a Sorg Antal Építőipari Rt. birtokolta, de a kisebbségi tulajdonosok között magánszemélyek is voltak. Központja Budapesten volt. A kokszmű létrejöttekor a vállalás évi 8000 vagon szén feldolgozása, koksz, kátrány, benzol, gáz, kátrányolaj, szurok és naftalin termelése volt. A tulajdonos a kor egyik legnagyobb magyarországi vállalkozója volt, aki eddigre valóságos vállalatbirodalmat épített ki; a holding irányításában két fia is aktívan részt vett. A jelentős állami megrendelésekhez jutott Sorg-vállalatnak új ágazat volt a kokszmű, hiszen addig csak építőipari beruházásokat végeztek. A Pécsi Kokszművek létrehozásához jelentős összegű, 5 millió pengős állami támogatást kaptak. 1935-ben felépült a kokszmű, a szenet a DGT szállította. Nem volt azonban gondtalan az indulás, mivel a vállalkozónál likviditási problémák léptek föl; 1936-ban a pénzügyi nehézségek miatt a Pénzintézeti

Központ irányítása alá került a Kokszművek, de végül is sikerült az MHB hiteleivel szanálni a céget. Végül csak az 1940-es évek elejére sikerült visszafizetni a hiteleket, eddigre vált rentábilissá a vállalkozás. A kokszmű helye azonban már nem lehetett a Légszeszgyár utcai terület, azért sem, mert addigra a gázmű lassan teljesen körbeépült (egyetem, dohánygyár, kisállomás, villanytelep stb.), veszélyes is lett volna, s lényegesen nagyobb hely kellett hozzá, így végül is a Mohácsi úton épült fel, míg a Légszeszgyár utcai gázműtelep az elosztást végezte. Kellett is az új gyár, mert a válság alatt mintegy 20%-kal lecsökkent lakossági és ipari kereslet eddigre már újra növekedett. A helyi gázszolgáltatás terén bővült a hálózat, javult a kiszolgálás, nőtt a fogyasztás, új technológia épült ki, így egy sikeres, növekedő rendszerré vált a két világháború közötti korszakban.[18]

Nagy újdonság volt a két háború közötti korszakban a fürdőélet terjedése. A vizsgált célterületen már a 19. század közepén használták úszásra, szórakozásra, versenyekre a balokányi fürdőt. Az 1920–30-as években a Madarász és a Hullámfürdő mellett a Balokány igen népszerűvé vált a pécsi polgárok számára. Az 1930-as években emelkedett a város idegenforgalma, s egyre több turisztikai jellegű szolgáltatásra nyílott igény. 1933-ban, a válság alatt 150 közmunkást is használva felújították a fürdőt, amit ekkor Népfürdőnek neveztek el, majd 1939-ben átnevezték Városi fürdőnek. A fürdő területén a mai romos állapotában is érzékelhetők azok az igen díszes kiviteli munkák (eozinból készült Zsolnay-kapu stb.), amelyek a hajdan a szomszédos Zsolnay-gyár révén készültek el. 100 kabin, 700 vetkőzőszekrény szolgálta a nagyérdeműt. Az 1 000 néző befogadására is alkalmas úszóstadionban az 1930-as években jeles versenyeket is tartottak, itt nevelkedett például Abay Nemes Oszkár (1913–1959) úszóbajnok és olimpikon is. A fürdő pár kocka erejéig a Pécsett bemutató Hamerli-filmbe is bekerült. Az átadás után ifj. Horthy Miklós a Magyar Úszószövetség elnöke ugrott először a medencébe.[19]

A dualizmus második felében, illetve a két háború közötti időben egyre szaporodott az itt élő népesség, ezért gondoskodni kellett az idetelepült lakosság gyermekeinek oktatásáról is. Gyárvárosban először egy pécsváradi úton lévő házban folyt oktatás, majd pedig 1927-ben Szieberth Róbert (a mai Zsolnay úton) megalapította a gyárvárosi iskolát. A tanítás öt tanteremben kezdődött; 1931-ben új szárnnyal és újabb öt tanteremmel bővült az iskola, amely végleges formáját 1935-ben nyerte el. Később, 1948-ban Gyárvárosi Általános Iskola lett, majd a rendszerváltás követően felvette alapítója nevét. Az iskolával közös telken kezdte meg működését 1927-ben a gyárvárosi óvoda is.[20] ***Szinte az iskolaalapítással egyidőben jött létre fel a Gyárvárosi Munkás Szent József templom és plébánia.*** A világgazdasági válság vége felé a városi ínségenyhítési akció részeként a Gyárvárosban ideiglenes szükséglakásokat is építettek.

A második világháborút követő néhány átmeneti esztendő után a szocializmus időszaka köszöntött Pécs városára. Ez az addigi magángazdaság teljes rendszerét átalakította. Az ipari és kereskedelmi üzemeket 1947–1949 között államosították, leszámítva néhány kisebb szolgáltató-ipari egységet, szinte minden állami kézbe került. Az egyház addigi funkcióit leszűkítették, működését korlátozták. A tradicionális társadalmi önszerveződés lehetőségei visszaszorultak. Az első ötéves tervvel elindított gazdasági modell a nehéziparosításról szólt: bár Pécs nem volt kiemelt „szocialista város", viszont gazdasági kapacitásai révén jól beilleszthető volt a nehéziparosítás rendszerébe. A tervgazdasági rendszer ideje alatt a város lakossága gyorsan nőtt: a háború előtti 73 000 fő 1980-ra már 170 000-re emelkedett.

A vizsgált térség életét a szocializmus éveiben is részben a szénbányászat határozta meg. A DGT szénbányái, kiszolgáló egységei, így az Újhegy alatti üzemei is az 1938. évi Anschluss után Németországhoz kerültek, majd a szovjet megszállás után a MESZHART tulajdonát képezték.

Bár igaz, hogy a Mecseki Szénbányák működése során a központi fejlesztések a jobb minőségű feketeszén termelésére alkalmas Komlóra kerültek át, de a pécsi szénbányákra is nagy szükség volt. 1952-ben a bányák visszakerültek Magyarországhoz, s ezt követően Pécsi Szénbányák néven működtek. A termelés gyorsan növekedett: az 1945. évi kitermelt mennyiséghez képest 1955-ben már háromszor annyit termeltek. Az ötvenes évek fellendülését azonban az 1960-as évektől megtorpanás követte, hiszen a gazdaságpolitikai stratégia részben megváltozott: az olajkorszak, később az 1968. évi gazdasági reformtól a fogyasztói iparágak gyors terjedése a pécsi szénbányáknak előbb két évtizedes stagnáló időszakot, majd az 1980-as évek második felétől egy visszaeső korszakot hozott.[21]

Alapvetően a pécsi szénre alapozódott a hőerőmű felépítése is. Az első ötéves terv kevés pozitívnak minősíthető ipartörténeti emléke közül az egyik legfontosabb, hogy szovjet minták alapján az ország minden települését megpróbálták áramszolgáltatással elérni. A pécsi áramellátás korábban a régi újhegyi erőműtől függött, ám az világos volt, a nagyvárosi fejlődés stabil és jóval nagyobb mennyiségű villamosáram-szolgáltatást követel meg. Erre a komlóinál kevésbé értékes pécsi szén biztosította nyersanyagbázist. Állami beruházásként 1955-ben indult meg a Pécsi Hőerőmű építése, a gépészeti szerelés 1958 májusában kezdődött, majd pedig 1959 decemberében kapcsolták rá a pécsi hőerőművet az országos hálózatra. Az alaperőmű 1962-ben érte el a teljes kiépítettségi állapotot. Az Áramszolgáltató, amelynek tevékenysége a termelésen, az építkezéseken, a szolgáltatáson keresztül a teljes vertikumot átfogta, viszonylag gyorsan növekedő vállalat volt, ennek megfelelően az 1950-es években a foglalkoztatás már meghaladta a 2 100 főt is. [22]

A pécsi tervgazdasági fejlesztések másik nagy területe a lakásépítés volt. A népességnövekedés és a vállalati bővítések miatt hatalmas igény volt új épületekre, lakásokra. A változást egyértelműen a panelépítészet hozta magával, a vizsgált területen, az Edison utcában 1960-ban átadták a panelgyár első épületét az újhegyi salakdomb lábánál, majd pedig fokozatosan szerelték fel gépekkel az üzemet. Kísérleteztek a panelépítészet hőskorában a salakfeldolgozással, amiből több száz lakást is építettek, ám ennek a folyamatnak egy 1962. évi gőzrobbanás véget vetett. A későbbiekben a salakdombot elhordták, s a panelépítést az új panelgyár technológiájára alapozták, beruházások történtek a panelgyárat illetően, ami gépesítést, illetve kapacitásbővítést jelentett. A panelgyár létrehozása a régi gondot kívánta megoldani, amit az ipar nagy tömegű munkaerejének helyi biztosítása, a népességnövekedésből következő szociális problémák megoldása, valamint az addigi lakások szükségszerű változtatása, közművesítése motivált. A panelgyár termelése már az 1950-es évek vége felé is fokozatosan nőtt, amit jól mutat, hogy az 1958. évi 1 650 m^2-es termelés az 1960. évre már 26 000 m^2 emelkedett, majd pedig a fejlesztések révén 1970-re már évi 1 400 lakáshoz elegendő elemet tudtak már gyártani. Mindez azt hozta magával, hogy míg 1960-ig alapvetően hagyományos módon építettek lakásokat Pécsett, addig 1961-től a paneltechnológia vált meghatározóvá.[23]

Az országos gazdaságpolitikából következett, hogy a Zsolnay-gyár is kezdte visszanyerni korábbi (az ötvenes években szétvert) nimbuszának egy részét. A pécsi kerámiagyárat 1963-ban csatolták egy országos holdinghoz. A különböző neveken futó pécsi gyár az 1960-as években egyre jobban visszakapta régi termelési lehetőségeit. Ennek megfelelően újrakezdhették az évekig szüneteltetett pyrogránit-díszmű gyártását. Megkezdték a korábbi fatüzelésű kemencék újjáépítését, amit megfelelő tervdokumentáció hiányában a régi szakemberek emlékezetéből végeztek el, ezekben a kemencékben már nagyméretű idomokat is tudtak égetni. 1963-ban új elektromos kemencét építettek a porcelántárgyak színhatásának javítására, a beruházással az eozintermelést megduplázták. A porcelánfajansz gyártásának befejezéséhez új

gáztüzelésű kamrás kemencét építettek. A változások egyik fő iránya tehát a régi hagyományokkal rendelkező termékek újraélesztése volt, amivel komoly piaci sikereket érhettek el. A másik tendencia az 1950-es évekhez kapcsolódott: mivel egyre nagyobb kereslet mutatkozott porcelánból készült nagyfeszültségű szigetelők iránt, ezért bővíteni kellett az üzemrészt, így az évtized közepén mintegy 41 millió forintos beruházást hajtottak végre. Az új üzemrészek megkövetelték a foglalkoztatás bővítését, amit jól mutat, hogy 1958-ban 1 105 fővel szemben 1967-ben már csaknem 1 500 dolgoztak a pécsi gyárban.[24]

Üszög is nagy változások elé nézett a szocializmus éveiben. A háború után a nem kiosztott földekből ún. állami gazdaságokat szerveztek. A Pécsi Állami Gazdaság önmagában nagyobb földdel rendelkezett, mint az összes pécsi termelőszövetkezet, 1967-ben 8 229 kat. hold volt a területe, de ennek jelentős része nem Pécsett volt. Viszont a PÁG kapta meg 1953-ban a korábban a Grósz-család tulajdonában lévő üszögpusztai birtokot, ahonnan a későbbi gazdálkodást irányították. A PÁG igazi specialitása a gyümölcstermelés és az állattartás volt. Az üszögpusztai volt nagybirtokközpont lett a PÁG lótenyésztési központja; később a volt Batthyány-kastélyt kastélyszállóvá alakították át.[25] De Üszöghöz kapcsolódik a pécsi vízellátás-biztosítás egyik eleme is, mivel a vízellátás örök probléma volt, hiszen a gyorsan növekedő népesség és a város területi kiterjeszkedése, valamint a megnövekedett ipari kapacitások miatt fokozni kellett a vízkitermelést és a bővíteni a vízvezeték-hálózatot. A Vízmű több helyről biztosította a vizet a városnak (Tettye, Tortyogó, Pellérd), valamint az ekkor kiépített Dunacsatorna révén vált megoldhatóvá a vízellátás. Ez utóbbi Mohács környékéről kiindulva mintegy 40 km vezetéken keresztül szállította vizet. 1960-tól indult meg a szállítás Üszögpusztáig, ahol tározót építettek, mellé munkaépületeket és lakásokat is elhelyeztek.[26]

Mindez azt jelenti, hogy a tervgazdaság időszaka alatt a vizsgált célterületen egyrészt a korábbi nagyobb üzemek bővítése mellett számos új üzemegységet is létrehoztak. Ehhez persze munkaerő is kellett, amelynek helyben lakását meg kellett oldani. A gyárvárosi, kelet-pécsi területeken egyrészt számos panelház épült fel, ezek közül főleg a Budai vám környékén lévő tízemeletesek emelkednek ki, de a 6-os út mellett is jónéhány panelház kapott helyet, s Ledinán is sok társasház található. Az erőmű melletti Jankovich-telepen két sorban, rendezett formában épültek munkáslakások. Ugyanakkor egyre nagyobb teret engedtek a családi házas beépítéseknek. Az 1970–80-as évektől felgyorsult Pécsújhegy beépítése, ahol új utcákat nyitottak, s elkezdett beépülni a volt szőlőhegy azon része, amely már nem az erőműre, a szenes üzemekre, hanem a keleti területre nézett.

Az 1980-as évek második felében a pécsi gazdaság már egyre több gonddal küszködött. Az évtized végén jelentős munkanélküliség is kialakult a városban, amelynek lakossága csökkenésnek indult: 1980–2018 között Pécs lakossága a korábbi 170 000-ről mintegy 145 000 főre csökkent. Ennek okai között a gazdaság nehéz helyzete, a munkanélküliség, a perspektívátlanság, s főleg az utóbbi évtizedben a külföldre vagy Budapestre való elvándorlás egyaránt szerepel. A vizsgált célterület gazdasága is átalakult a rendszerváltás után. A célterület keleti szélén a Mecseki Szénbányák az 1990-es években pár éves vajúdás után megszűnt, a Karolina-külfejtésben 2004-ig még folyt a munka, döntően a hőerőmű szénellátása miatt. A gyárvárosi területen lévő üzemek, avagy a Mohácsi út melletti gabonaforgalmi vállalat malmai, a téglagyárak, a kokszgyár stb. is beszüntette tevékenységét. A panelgyárra sem volt már szükség az 1990-es évektől, hiszen nem épült új panelház Pécsett. Mindez jelentős munkanélküliséget eredményezett a térségben.[27]

Az is kétségtelen ugyanakkor, hogy a szolgáltatási szektor fejlődése lényeges változásokat hozott a térség életében. Ennek egyik oldala

számtalan kereskedelmi egység kiépülése volt a rendszerváltás óta eltelt időben. A Mohácsi út mentén kiskereskedelmi, javító-szolgáltató, ellátásbiztosítási, logisztikai jellegű kisvállalkozások sora jelent meg. A Budai külvárosi Tesco áruház több száz embernek ad munkát, ugyanakkor koncentrált vásárlási lehetőséget biztosít. A Pécsváradi út mentén autókereskedő vállalkozások sora nyílt meg, amelyek az utóbbi időben jelentős koncentráción mentek keresztül. Sokat változott a hőerőmű is az 1990-es években az áramtermelő nagyvállalatot privatizálták, amelynek során a tulajdonban előbb német (Bayerwerk, E.On), később más cégek váltották egymást. Mivel azonban a nagyipar leépülése miatt az áramtermelésre sem volt már a korábbiakhoz képest akkora igény, az utóbbi évtizedben egyre inkább a távfűtésben játszott szerepe vált fontossá. A ma már csak kétkéményes üzem ugyanakkor élen jár a zöldenergia megteremtésében, tudvalevőleg egyre inkább faaprítékra és más növényi alapanyagokra építi tevékenységét, amit persze a Pécs környéki széntermelés megszűnése is motivált.[28] Megváltozott Tüskésrét szerepe is, amely Pécs egyik legnagyobb fejlesztési potenciálját magában foglaló területe. Ezen a nagy kiterjedésű, beépítetlen zöld területen az elmúlt időszakban napelempark, szabadidőpark került kialakításra. Basamalom területén alakította ki az egyik nagyobb szolgáltató cég (Multi Alarm Zrt.) a város igen felkapott tollaslabda-központját. A Tüskésréti ipari út mentén jöttek létre a város legnagyobb építőipari kereskedelemi telepei.

Igen jelentősen átalakult a vizsgált célterület északnyugati része. Az Európai Kulturális Főváros projekt során felépült a Dél-Dunántúli Regionális Könyvtár- és Tudásközpont épülete, amely addig különböző könyvtárak együtteseként szolgálja a pécsi közönséget, nem utolsósorban az egyetemi hallgatókat. A 13 093 m^2 alapterületű épület 6,1 milliárd forintos fejlesztés során jött létre. A hagyományos könyvtári szolgáltatások mellett konferenciák megrendezésére, kis- és nagyelőadások megtartására is alkalmassá tették az épületet. Tőle keletre, a Balokány ligeti parkegyüttes szélén, az egykori köztemető telkén épült fel a Kodály Zoltán Koncert- és Konferencia Központ. Az épület 11 144 m^2 nettó alapterülettel bír, befogadóképessége csaknem 1 000 fő. Plenáris jellegű előadások, balettelőadások, zenei rendezvények magas színvonalú megtartására alkalmas, amely kiváló akusztikával rendelkezik, s már eddig igen sok sikeres rendezvénynek adott otthont. Harmadikként említjük a Zsolnay Kulturális Negyedet, amely a rendszerváltás után sok nehézségen átment porcelángyár újszerű hasznosítását jelenti. A Zsolnay-negyed kialakítása egyszerre biztosította a hatalmas kiterjedésű, nagyon sok épületből összeálló együttes rehabilitációját, kulturális örökségvédelmét, turisztikai hasznosításának biztosítását, bevonását az egyetemi oktatási rendszerbe, illetve nagyon sok korosztály számára szórakozási lehetőséget. Kialakítása 2009–2011 között 11 milliárd forint beruházással 40 000 m^2-nyi épületet foglalt magába.[29]

A vizsgált célterületen az utóbbi évtizedekben végbement változások azt mutatják, hogy a hagyományos, a megelőző száz évben kialakult iparra már nincsen szükség. Helyette a terület hasznosítását egyértelműen a szolgáltatási és kulturális folyamatok határozzák meg. A városrész teljes lakossága 12 600 fő, a diplomások aránya átlagosan 20,65% a célterületen, ami meglehetősen alacsony.

2. HELYI KULTURÁLIS ÉS SZELLEMI ÉLET SAJÁTOSSÁGAI

GYÁRVÁROSI TELEPÜLÉSRÉSZ

A századfordulón a közelben elhelyezkedő bányavidéket a várossal összekötő utak mentén mindössze néhány lakóházat találhattunk a mai városrész területén, amely a későbbi pécsváradi és mohácsi országút mentén, az oda települő üzemek hatására fejlődött településrésszé. Fontos szerepet játszott a városrész fejlődésében Pécs legrégebben épült vasúti állomása, amely nagyrészt a helyi üzemekhez szállított alapanyagokat és a kibányászott szén szállítása során játszott szerepet. ***A Gyárvárosi Általános Iskolától és templomtól délre eső területen kertvárosias településrész jött létre, amely jellegzetességét máig őrzi a városrész.*** Miután a helyi lakosok legnagyobb részt a bányászati tevékenység mellett a helyi üzemek tevékenységében vettek részt, így közösségeiket is ebben az ipari munkásrétegben hozták létre. Gyárváros települt meg több téglagyár, vagy ahogy a korabeli időkben nevezték, „téglaház" (kiemelhető pl. a Lauber-téglagyár), de működött itt gőzmalom a mai Hengermalom utca területe közelében, továbbá az újhegyi városrésszel összekötő részeken a korábbi szénmosó, szénosztályozó, valamint a Brikettgyár, a Gázgyár és a Kokszmű. A helyi ipari létesítmények és a teljes településrész létrejöttében az ide megtelepülő, újabb és újabb üzemeket létrehozó ***Első Dunagőzhajózási Társaságnak (DGT) volt kulcsfontosság szerepe.*** Az új lehetőségek vonzották az idetelepülő lakosokat, így megindult a gyárvárosi területek beépítése a korábban szántóföldként használt területek helyén. Hamarosan összeálló település alakult ki. Kertvárosias lakóhelyek mellett zártsoros beépítésű lakóházak jelentek meg, amelyek összefolytak az ipari felhasználású területekkel, nem éppen vonzó, de a korabeli praktikus szempontoknak nagyrészt eleget tevő városképpel. A városrészben készültek azok a panelelemek, amelyekből az uránvárosi, kertvárosi és a meszesi panel lakóépületek épültek az 1960-as évektől a rendszerváltásig.

A helyi lakosság soknemzetiségűként jött létre, ahol a magyar lakosság mellett nagy számban németek (s a városrészben különösen magas arányba svábok), horvátok és szerbek települtek meg, de viszonyukat soha, még a legkritikusabb történelmi időpillanatokban sem jellemezhetjük széthúzónak. Visszafogott anyagi körülményeikre tekintettel a helyiek rendkívül erős közösségeket alkottak, amelyek alkalmasak voltak arra is, hogy a két nagy háború idején is összetartsa őket.

A környék elsőként legszembetűnőbb, kimagasló épülete is olyan helyszín, amely fontos szerepet töltött be akkor is és ma is a helyi közösség szempontjából: a Gyárvárosi Munkás Szent József plébániatemplom, amely 1927-1929 között építettek meg a pécsi születésű építészmérnök Pilch Andor tervei alapján. A nagyobbrészt római katolikus vallású helyi lakosoknak ez a templom jelentette a városrészben csekély számban rendelkezésre álló közösségi terek egyikét, miközben mindennapi életük során is számos alkalommal találkozhattak itt, a várorész középpontjában álló épület közelében. ***A vallás mint közösségformáló erő erőteljesen hatott a***

helyi közösségekre, amely mára azonban csökkenő hatást képes kifejteni a helyi lakosokra, de stabil pontként – mint ahogy a templom tornya magasodik a városrész fölé – továbbra is részt vesz a városrész közösségi életének formálásában.

A templom mellett található a helyiek találkozásának, közösségeiknek a másik csomópontja: a korábbi Pécs-Gyárvárosi Általános Iskola, amely alapítója Szieberth Róbert népiskolai felügyelő-igazgató után kapta nevét. Az igazgató hatékony érdekérvényesítő tevékenységének köszönhetően a külvárosi területek oktatási intézményeket kaphattak, amelyek a kulcsfontosságú nevelési-oktatás tevékenység mellett a helyi fiatalság legfontosabb közösségi színterévé vált, és ma is nagyon fontos szerepet tölt be a városrész életébe. 1920. szeptember 1-jétől a helyi oktatási tevékenység egy korábbi fűszerüzletben és kocsmában indult meg, majd egy ideiglenes épületbe került át.

3. Pécs-gyárvárosi templom

4. A korábbi gyárvárosi iskola és templom

Éppen ezért nagy jelentőségű volt a gyárvárosi iskola megindítása, mely évtizedeken keresztül szűkös körülmények között, de kiváló, példamutató személyiségeket felmutató pedagógusi kar segítségével minden lehetségeset megtett az ifjúság neveléséért, tehetségének gondozásáért. Az iskola évtizedekig a városrész ipari és fizikai munkás rétegének gyermekeit fogadta be oltalmazó falai közé, lehetőséget biztosítva egy magasabb szintű életvitel eléréséhez, megalapozásához. Életreszóló barátságok, ismertségek kötettek az intézmény falai között, amelyek máig meghatározó szerepet töltenek be a helyi közösség szerveződése során.

5. A gyárvárosi iskola tantestülete az alakulás környékén.

BUDAI VÁROSRÉSZ

Minden tekintetben sokszínű képet mutat a Budaiváros története és a hozzá kapcsolódó kulturális és szellemi élet fejlődése: a városrész már a 14. században integráns része volt Pécs városának. ***A városfal építésén kívül rekedt területként sok tekintetben határozták meg a városrész határait és ezáltal a közösségek kiterjedését a falak***, amelyet most is láthatunk:

> *nyugatról a régi városfal, délkeletről a korábbi Zsolnay gyár, a mostani Zsolnay negyed gyárfala határolja a területet, amelyen túl már nem terjedtek a helyi közösségek,*

ahogy azt az egyik helyi civil szervezeti vezető (Háber János, Ifjúsági Unió Pécs) elmondásából megtudhatjuk.

A török hódoltság után, a 18. században aztán a városrész újjáépítése során különböző nemzetiségek érkeztek e területre, így kerültek ide a bosnyákok, a szerbek és jelentős számú német család is letelepedett a városrészben a folyamatosan megtelepedő roma nemzetiségű lakosság mellett, például a mai Felső-Balokány utca helyén. Tradícionális foglalkozásaik szerint a helyi lakosok tímárok és molnárok voltak, de emellett virágzott számos más kisiparos foglalkozás (pl. bőrdiszműves, szabó, stb.), amelyek a 20. század során is fennmaradtak és még ma is megtalálható egyik-másik hivatásrend képviselője a városrészben apró üzlethelyiségével. ***Fontos közösségi találkozópont volt*** – még ha ma már más városrészhez is soroljuk – ***az 1978-ban bezárt Búza téri piac,*** ahol marha- és gabonapiac is működött, de más helyi termékek cseréjét is lehetővé tette és ennek segítségével teret nyitott a piacokhoz kapcsolódó közösségek kialakulására. Ma is láthatjuk a rendszerváltás környékén is sikeres, a közösség által keresett szakmák jelenlétét a területen: a Ledina cukrászda a cukrászat terén teremtett maradandót, amelyet generációk látogattak évtizedeken keresztül, de a városrészben működő Pécsi Hivatásos Tűzoltóparancsnokság körül is összetartó közösség alakult ki a hivatásos személyzet családjai között, de azokon túl is, gondolva az önkéntes tűzoltók rendkívül szorosan szerveződő, tenni vágyó közösségeire is.

A városrészben az 1853-ban alapított Zsolnay Porcelángyár – az évek során különböző formákban, állami- és magántulajdonban – világhírű üzemmé vált a különböző porcelán-

termékek piacán, amely meghatározó volt a településrész fejlődése szempontjából. Egyrészt jelentős számban igényelte a helyi lakosság jelenlétét munkaerőként, másrészt hatással volt a helyi lakosok közösségeire. A munkát az üzemben kezdetben németajkú üzemvezetők irányították, de a gyár magába integrálta a helyi sokszínű lakosság különböző csoportjait és jelentős számú külföldi szakembert is, amely a városrészt a sokszínű kulturális hagyományok irányába nézve nyitottabbá tette. A gyár mögött álló család gyakran rendezett nagyobb rendezvényeket és a korabeli körülmények között egyedülállóan nagy művésztelep működött a gyár mellett, részben a kiterjedt család tagjaiból állóan. Zsolnay Vilmos emellett lelkes kertész volt, így ***volt olyan időszak, amikor a gyár területén kereskedelmi kertészet is működött.***

Nem is kell messzire mennünk, ha a városrész a helyi közösség találkozására már a rendszerváltás előtt is kiváló lehetőségeit kutatjuk: a városrészben működött Pécs egyik legnagyobb művelődési központjának számító, két korábbi központból keletkező ***Doktor Sándor-Zsolnay Művelődési Központ*** (vagy ahogy a helyiek ismerhették: DOZSO), ***amely nem csak helyi vagy pécsi, hanem országos szinten képes volt vonzani különböző, jellemzően könnyűzenei közösségeket***, amelyek élettel töltötték meg a központot. Az 1913–14-ben Sikorski Tádé és Pilch Andor tervei alapján épült Mattyasovszky-lakóházat a helyi köznyelv Zöld háznak is hívta, díszitőelemei után, s az államosítás után került a pécsi Porcelángyárral fizikailag és kulturális értelembe vett egységbe. A rendszerváltás utáni időszakra azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a művelődési központ épülete elavult, s a közönség is inkább belvárosi desztinációkat választott szabadidős kulturális igényei kielégítésére, amely jól mutatja a városrész minden korban érzékelhető, belvárosi területek felé való orientáltságát is. A művelődési központ még 1996-ig működött, utána feladatait a Pécsi Kulturális Központ vette át.

A közösségi terét elvesztő városrésznek közel másfél évtizedet kellett arra várnia, hogy újból egy nagyobb közönséget is befogadni képes, a kulturális programok sokszínűségéhez illeszkedő kulturális létesítmény jöjjön létre: a Zsolnay Kulturális Negyed a Pécs2010 Európa Kulturális Fővárosa projektjei közül kiemelkedve, talán a legteljesebb kulturális és közművelődési szolgáltatási portfolióval rendelkező intézménnyé vált, a Zsolnay porcelángyár területének felhasználásával, közel öt hektáros területen.

6. A Zsolnay-negyed akkor és most

6. A Zsolnay-negyed akkor és most

Az európai szinten is nagyszabásúnak számító gyárépület-együttes rehabilitációja végül Közép-Európa egyik legnagyobb ilyen jellegű projektjét eredményezte. A negyedben számos állandó kiállítás (Zsolnay családdal és történettel kapcsolatos kiállítás, a különleges hangulatú rózsaszín Zsolnay porcelántárgyak kiállítása vagy a világhírű Gyugyi-gyűjtemény). Ezekhez a korábbi gyár épületén túl, de szervesen kapcsolódik a felújított Zsolnay-mauzóleum, amely az alapítónak állít emléket. A negyedbe költözött a Planetárium, a Pécsi Galéria, valamint a megújult Bóbita Bábszínház is, míg a Pécsi Tudományegyetem több karának egyes szervezeti egységei is itt találhatók mostanra.

Mindez a kulturális koncentráció hihetetlen, a korábbiakban el nem érhető lehetőségeket biztosított a városrész és egész Pécs számára a kulturális fellendülésre, amivel a korábban elhanyagolt városrész újra a köztudat részévé vált. A Negyed kulturális programsorozatai kiváló lehetőséget biztosítanak a helyi közösségek formálására és emellett a családbarát infrastruktúra is hozzájárul ahhoz, hogy a helyiek minél nagyobb arányban „vegyék be” az intézmény területét és tekintsék aktív közösségi térnek, találkozóhelynek azt. Mindenesetre azonban azt meg kell jegyezni, hogy a városrész sem tud kilépni többszázéves kulturális hagyományai közül egyik napról a másikra.

Fontos szerepük van még az egyházaknak is a helyi közösség formálódásában és a helyi kulturális és szellemi élet alakulásában: habár Pécs városában nagy általánosságban legfontosabb szerepe a római katolikus közösségeknek van, ebben a városrészben, a már említett nemzetiségi sajátosságokra is tekintettel, más, erőteljes behatások érvényesülnek. Itt működik a Pécsi Református Kollégium Gimnáziuma, Általános Iskolája és Óvodája, amely 1996-ban jött létre, fokozatosan kiválva a közelben elhelyezkedő Kodály Zoltán Gimnáziumból. A városrészben 1994-ben, a kollégisták telepedtek meg a Baranyai Református Egyházmegye segítségével, de az oktatás már sokkal korábban 1992-től zajlott, akkor még a Kodály Gimnázium keretében. A sok lábon álló, több korosztály számára alsó- és középfokú oktatást biztosító intézmény körül hamar erős közösség alakult ki, amelyet nem csupán a hitközösség, hanem az iskoláért, a helyi környezetért és a fiatal generációk motiválásáért, neveléséért tenni vágyók törekvése kötött össze és köt még a mai napig is.

8. A pécsi református gimnázium épülete.

BALOKÁNY VÁROSRÉSZ

A Zsolnay Vilmos út, a Basamalom, a Siklósi út, és a Tüskésréti út között meghúzódó városrész nevét jelentő Balokányt – amely talán török eredetű, és amelyet a közeli Budai városrészben és ezen a településrészen megtelepedő horvátok és bosnyákok formálnak Balokánnyá – először 1746-ban említik, amikor Gregorics Márton pécsi kereskedő felajánlja, hogy a mocsaras területet szabad használat fejében kitisztítja és rétté alakítja, amelyet a városi tanács el is rendel. A későbbi évtizedekben a területen kialakított tó közelében agyagot bányásztak, amelynek következtében ezeken a helyeken egyre több forrás fakadt, amelyek a tó vizét duzzasztották. Ma is ezek a melegvízű források táplálják a Balokány-ligetben található tó vizét. Közel száz évvel később 1858-ban Jánosi Engel Adolf fürdőt létesített a Balokányban, amely csakhamar a pécsiek egyik kedvenc találkozóhelye lett, és amelyre minden, az 1980-as években történő bezárása előtt megforduló helyi nosztalgiával tekint vissza. 1933-ban a környék átfogó rendezése során, Dulánszky Jenő tervei alapján jött létre a Balokány népfürdő és Balokány-liget: szép parkkal, díszes épületekkel, csónakázótóval, benne tavirózsával, halakkal és madarakkal. Ettől kezdve a városrész igazi szabadtéri közösségi tereként tekinthetünk a nagy kiterjedésű parkra és fürdőre. A városrészi áthatások jól érzékelhetőek: a liget és a fürdő működtetéséhez a Zsolnay porcelángyár virágtartókat és egyéb köztéri alkotásokat, valamint egy díszes kaput adott hozzájárulásként.

Az idő vasfoga sajnos a ligeten is nyomát hagyta: a strandot az 1980-as években bezárták, és Pécs egyik szégyenfoltja lett a terület. A liget azonban tovább használták, még a rendszerváltás után is a majálisok közkedvelt helye volt, de a fürdő sorsát ez a terület sem tudta elkerülni: karbantartás hiányában a terület egyre inkább egy gazos pusztára kezdett emlékeztetni, tóval a közepén. A növények a gondozás hiánya miatt elszaporodtak, elborították a sétautakat. A magánbefektetők által tervezett fürdő-, illetve szálloda beruházások sorra elmaradtak.

9. A Balokány strandfürdő az 1960-as években.

A helyiek életminősége is sokat változott ezidő alatt: a korábban számos nemzetiséget magába foglalkozó területi egységen belül a kisisparos réteg tömegesen vesztette el munkáját a nagyüzemi termelés és a fogyasztói szokások radikális megváltozása miatt, melynek okán a városrész lakóközössége is elszegényedett és mindez, mintegy bélyegként ragadt rá minden olyan kezdeményezésre, amely itt született vagy erre a területre koncentrált volna. A helyzeten a kulturális és közművelődési programok sem sokat tudtak javítani: az elszegényedő városrész lakói – amennyiben egyáltalán megengedhették maguknak – jellemzően a belvárosi és a budai városrész közművelődési intézményeinek programjait vették igénybe. Részben ez is az oka, hogy nem mutatható ki 2010-ig jelentősebb civil szerveződés a városrész területén, jellemzően más városrészek civil szervezetei (pl. a Pécsi Ifjúsági Unió, TÁMASZ Alapítvány) tevékenysége érintette csak a városrész lakóit és területeit.

2010-ben aztán civil szervezetek kezdeményezték a Balokány-liget újjávarázsolását, amellyel kapcsolatos tárgyalások a város vezetésével kedvezően alakultak: mind a lakosság, mind a civil szervezet, mind pedig a város vezetése egyetértett abban, hogy ez a zöld terület nagyszabású fejlesztésekre érdemes. ***Minden szereplő egyetértett abban, hogy a Balokány-liget „Pécs zöld szíve”*** – ahogy később gyakran hivatkoznak rá – és mint ilyennek kifejezetten nagy szerepe van abban, hogy az eleve kevés aktív zöldfelülettel rendelkező városban a pécsiek pihenését és kikapcsolódását szolgálja. A liget azóta is a fejlődés útját járja, civil és önkormányzati összefogásban 2012-ben felújították a korábbi Pepita diszkó épületét, üzemeltetett szolgáltatóközpont lett belőle Pepita kultúrtér néven, amelyet 2016-ig a Tett-Hely Ifjúsági Egyesület működtetett, azóta pedig a Zöld Kör Egyesület Balokány-Pepita Közösségi Tér néven üzemeltet. A tó környezete a helyi közösségek összefogása által folyamatosan fejlődik és válik Pécs kedvelt természetközeli desztinációjává. Az e cél köré szerveződött civilek, a Balokány-Ligetért Egyesület és a Pécsi Zöld Kör Egyesület szerepe elvitathatatlan e terület rehabilitációs programjában.

10. A fürdő akkor és most.

11. A megújult liget és Pepita.

A Tüskésrét és a Basamalom fehér foltnak tekinthető a területen élő lakosság kulturális és művelődési szokásaihoz kapcsolódóan: egyrészt a terület legnagyobb részét zöldterület borította és borítja ma is, amely annak ellenére, hogy jelentős ipari behatások érték, mára kezd visszaállni eredeti, természetes jellegébe, köszönhetően a 2013-2014-ben lezajlott területi rekultivációnak. Másrészt – s ez kifejezetten Basamalom városrészre igaz –, a területet az ipari felhasználás határozta meg, azon jelentős számú lakosság sosem élt, így ennek megfelelően a helyiek kulturális szokásai nem ítélhetők meg teljes körűen. Csupán annyi jelenthető ki biztonsággal, hogy a területen tevékenykedő ipari munkás osztály tagjai a 20. század során bekapcsolódtak a város közművelődési programjaiba, azonban azokat nem helyben, hanem jellemzően a belvárosi illetve gyárvárosi közművelődési intézményekben és programokon vették igénybe.

Nem hanyagolható el azonban a Basamalom szerepe sem a város közösségeinek formálódása és a helyi kulturális értékek kialakulása során: a város ipari-termelési csomópontjaként nem csak munkahelyek százait biztosította a teljes 20. században és napjainkban is Pécs város lakosságának, hanem számos közösség született az évek alatt a munkások csoportjaiból, amelyek összetartásra és a hasonló életkörülményekre épülő életmódjuknak köszönhetően rendkívül erősnek mutatkoztak hosszú távon is. ***Több olyan iparcikk készült emellett ezen a területen, amelyet az utókor megbecsülésre számot tartóként jelölt meg,*** ilyen például a városrész iparának termékei közül a nemzetközi megbecsültségnek örvendő Strauss Metal páncélszekrény, amelyet 2016 májusában a Pécsi Értéktár részévé választottak.

A terület ipari jellegű felhasználása sokáig korlátozta, akadályozta a terület természetvédelmi és szabadidős hasznosítását: a tevékenységét 1958-ben megkezdő pécsi hőerőmű a

12. A Tüskésréti tó korábban

mecseki szén eltüzeléséből származó pernyeiszapot rakta le a területen, amely a folyamatos feltöltésnek köszönhetően több mint 200 hektáros zagytározó kialakítását követelte meg. A terület helyreállítása, a rekultiváció a feltöltéssel párhuzamosan folyamatosan zajlott, az erőmű 2005-ben bekövetkező profilváltásának hatására pedig a terület teljes helyreállításának irányába hatott. ***Mára egy páratlan növény- és állatvilággal rendelkező természetközeli terület alakult ki a korábbi zagytározók helyén,*** amelyet a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatósága által létrehozott és fenntartott természetvédelmi tanösvény és kilátó tesz az idelátogató közönség számára bemutathatóvá.

A területen emellett jelentős beruházások is lezajlottak, amely egy másik célközönség számára teremtett olyan lehetőséget, amely a későbbiekben hozzájárult közösségeik fejlesztéséhez. 2014-ben a területen található tavat lecsapolva új, a lakosság számára is biztonságosan látogatható szabadvízi wakeboardpályát, illetve egy rekortán típusú futópályát alakítottak ki. Mindez a szabad idejét aktív formában eltölteni kívánó lakosság számára teremtett új közösségi teret, amely a vízi- és futósportok kedvelői mellett a területre vonzza a strandröplabda kedvelőit is. S a fejlesztések sora nem áll itt meg. A 2016-ban a felnőtteknek kialakított játszóterek és egyéb sportpályák tovább bővülnek, amelyet a város a Pécsi Városliget program keretében fejlesztene tovább, növelve ezzel a város aktív zöldfelületeinek a területét, s ezzel a lakosság számára igénybe vehető szabadidős lehetőségek körét.

ÚJHEGYI ÉS ÜSZÖGI VÁROSRÉSZ

Az újhegyi területeket sokáig, szinte a teljes 20. században a szőlős- és gyümölcsöskerti felhasználás mellett az ipari területek jellemezték, hiszen közvetlen szomszédságába kezdetben szénmosó és szénosztályozó üzem, majd pedig a gázgyár, a kokszmű, a villamos erőmű és a brikettgyár épült. Az üzemekben dolgozók vagy Gyárváros vagy pedig az újhegyi szőlőhegy egyes telkein telepedtek le, ez meghatározta művelődési és kulturális szokásaikat is, amelyek illeszkedtek a fent leírtakhoz.

A Pécs-újhegyi városrészben élők kulturális és szellemi életével kapcsolatban megállapítható, hogy jelenleg a településrészi önkormányzat által fenntartott közösségi házon kívül más, a lakossághoz kötődő kulturális és közművelődési tevékenységet ellátó intézmény nem található a városrészben. Ez nem véletlen, hiszen a településrészt még a ***20. század elején is a város délkeleti kapujában található szőlőhegynek és gyümölcsösnek tekinthetjük***, ahol a lakosság döntő többsége jellemzően nem lakhatási célból tartózkodott, sokkal inkább szabadidejében, a kerti elfoglaltságok végett. Az itt található területek és telkek funkciója máig döntően befolyásolja a városrész szerkezetét, infrastrukturális hálózatát és közintézményi rendszerét.

Az elsősorban ipari területként fejlődő városrészekben a családi házas lakókörnyezet kialakulását követően is csak évtizedek múltával jelentek meg a közösségi művelődés helyi formái.

A fentieknek megfelelően az itt élő lakosság napjainkig is jellemzően nem a városrész közművelődési intézményeit használja, hanem a Pécs városában elérhető szórakozási és kulturális lehetőségeket, amelyek jellegükből adódóan is a teljes várost, sőt annál jóval nagyobb földrajzi területet látnak el. Így jelentős kulturális és közművelődési programokat jellemzően nem rendeztek a városrész területén, a pécsújhegyi bányászok futballklubjának sporteseményeit kivéve.

13. A Pécs-újhegyi focipálya 1989-ben.

Történeti visszatekintés alapján a városrészben telekkel és adott esetben ingatlannal rendelkezők – a munkásosztályon túl – jellemzően a jómódú középosztályból kerültek ki, akik megengedhették maguknak a lakhatásukat szolgáló lakáson vagy házon túl a szőlő- vagy gyümölcsös vásárlását, s a városrész ezen irányultsága nem változott akkor sem (csak más tényezőkre vezethetőek vissza a fő demográfiai jellemzők), amikor kertvárosias jelleget öltve a családi házas övezetek foglalták el területét. A rendszerváltás után és napjainkban is jellemzően a diplomás, családban élő emberek lakják, akik közművelődési szokásaikat tekintve a Pécs belvárosi részeihez, illetve az újonnan létrejött nagyobb kulturális létesítményekhez (Zsolnay Negyed, Kodály Központ illetve a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtára és Tudásközpontja) kötődnek.

A nagyobb részt magyar nemzetiség lakta területen kimutatható számban él a német és a sváb nemzetiség, akik a területen saját kulturális egyesületet is létrehoztak (Pécsújhegyi Német Egyesület) és mind a rendszerváltást megelőzően, mind pedig azt követően aktív tevékenységet folytattak saját kulturális hagyományaik fenntartása és másokkal való megismertetése érdekében, de napjainkra már kevésbé számottevő tevékenységük a városrész életében.

A városrészben a fenti okok miatt rendkívül hosszú ideig és még most is érzékelhető hatással érvényesültek a mezőgazdasághoz és az állattartáshoz kapcsolódó szokások és hagyományok. Ennek megfelelően nagy, máig a helyi közösség életét meghatározó hagyománya van a pécsújhegyi szüret időszakának és ehhez szorosan kapcsolódva ***az újbor kóstolásának, amelynek során a helyi gazdák egymásnak bemutatták azévi borukat, erős közösséget kovácsolva a helyiekből.*** Mára ezt sokkal inkább felváltották az őszi-téli közösségi programok (a közösen megtartott disznótor hagyományát fenntartva), s köztük a városrész programjai közül kiemelkedve a Pécs-újhegyi Napok, amelyek változatos programokat kínálnak a helyi lakosoknak.

Üszög városrész szinte teljes hasonlóságot mutat a fentiekhez: nagyméretű mezőgazdasági területekből mára családi házas övezet alakult ki és ugyanazok a jelenségek és szokások jelennek meg a városrész életében, mint Pécsújhegy esetében.

14. A szénmosó és a brikettgyár

3. HELYI KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉSI TEVÉKENYSÉGEK FELTÁRÁSA A RENDSZERVÁLTÁSTÓL NAPJAINKIG

GYÁRVÁROSI TELEPÜLÉSRÉSZ

A városrészben – történeti visszatekintés alapján is hagyományosan – három pilléren nyugszik a helyi közösségfejlesztési tevékenységek megvalósítása. A gyárvárosi iskola, a templom körüli csoportosulások, valamint a helyi civil szervezetek által – sokszor a fenti intézményekhez kapcsolódó – szervezett tevékenységek jelentik ennek magját, amelyek egymásra hatását is érdemes vizsgálni.

Legjelentősebb hatása a helyi iskolának mutatható ki: a ma alapfokú művészetoktatási intézményként is működő Szieberth Róbert Általános Iskola – vagy ahogy korábban ismerték a Pécs-Gyárvárosi Általános Iskola – több tekintetben hatott pozitívan a helyi közösségek szerveződésére. Az iskola falai között már a 20. századi eleji alapítása idején is heterogén összetételű diákság folytatta tanulmányait és ez a helyzet a rendszerváltás után sem változott meg. Az iskola tanulói sok esetben nehéz körülmények közül, szegregátumokból érkeznek, miközben diákság egy másik része a keleti városrész kertvárosias körzeteiből. A különbségek mérséklése, a felzárkóztatás, az integrált formában történő tehetséggondozás és az ehhez kapcsolódó közösségfejlesztési tevékenység ennek megfelelően az intézmény központi céljai között szerepel. ***Pár évvel ezelőtt az intézmény egy innovatív kompetencia-fejlesztési módszer segítségével*** (komplex instrukciós program (KIP) hejőkeresztúri modell mentén) olyan csoport munkán alapuló oktatási eljárást vezetett be, amely alkalmasnak bizonyult a tanulók kompetencia-fejlesztése mellett arra is, hogy fejlessze a gyermekek társas képességeit is, és ezáltal az iskolai közösségek fejlődéséhez vezessen. Az első évek tapasztalatai alapján a módszer alkalmazásával a diákok könnyebben teremtenek egymással és a külvilággal kapcsolatot, nyitottabbá váltak a folyamatos változásokra és az ahhoz kapcsolódó alkalmazkodásra és sokkal könnyebben tudnak érvényesülni csoportos tevékenységek során. Mindez pedig hozzájárul a fiatalok közösségeinek kialakulásához és fenntartásához.

Az iskola vezetője szerint: A komplex instrukciós program hozzájárulhat ahhoz, hogy az itt tanuló diákok élményszerű tanulás keretében, de a közös munkára építve közösen fejleszthessék kompetenciáikat és ezáltal boldogabb, teljesebb életet élő felnőtté válhassanak! (Tóth Ilona)

15. Az első zenekar a gyárvárosi iskolában.

Az iskola helyi közösségek kialakulásában játszott szerepét jól mutatja az iskola mellett évtizedek óta működő zenekar fennállása: az 1958-ben Rajnai Henrik vezetésével megalakuló fúvószenekar – akkor még az úttörő mozgalomhoz csatlakozva – csakhamar hihetetlen sikereket ért el, a szakmai és a közösségformálás terén egyaránt. Az első évben már 25 fő volt a zenekar magja, akiknek sok esetben ez az „úttörő raj" volt az egyetlen lehetőség a kitörésre és az utazásra, amely a korabeli körülmények között rendkívül korlátozott formában volt elérhető a zenekari lehetőségeken kívül. A zenekar az évtizedek alatt megjárta a teljes Kárpát-medencét, az akkori NDK-t, és még megannyi külföldi és belföldi desztinációt.

Az iskolában az 1980-as évek elején elindult ének-zene tagozat és a már az óvodától jelen lévő zenei tehetséggondozás hihetetlen népszerűségnek örvend, amelyért még a rendszerváltás után is minden pedagógus és diák képes lett volna áldozatokat hozni, és amelyhez kapcsolódó zenei előadások elmaradhatatlan részei az iskolai ünnepségeknek. ***A zenekar karizmatikus vezetői alkalmasak voltak arra, hogy zenei felkészültségük mellett emberileg is példaképként álljanak a zenekari tagok előtt,*** köztük kiemelve először Rajnai Henriket, majd Auth Vilmost, később pedig Kerekes Csabát. Személyiségük, a zenekarért vállalt áldozatos munkájuk sok esetben azt is jelentette, hogy visszaterelték a „jó útra" az eltévelyedett diákokat, vagy tudtak egy követendő férfimodellt adni a csonka családokból érkező diákok számára. Mindennek hihetetlen erőteljes közösségformáló ereje volt: a zenekari tagok minden generációból még a mai napig összejárnak és nem csak a zene kedvéért, hanem mert egy olyan közösség alakult ki a gyárvárosi iskola hátsó melléképületében található zenekari teremben, amelyen az idő vasfoga sem tudott nagyobb sebeket ejteni.

Az iskolának kiváló kapcsolata volt a helyi sváb felmenőkkel is rendelkező lakossággal, amelyet jól mutat az iskola hagyományosan megrendezett éves eseménye a Svábbál is, amely több évtizeden keresztül az intézmény egyik legsikeresebb és legnagyobb összefogás mellett zajló rendezvénye volt. Napjainkra már nem rendezik meg rendszeresen a bált, de közösségekre gyakorolt hatása a mai napig érzékelhető.

Kezdetben a zenekar mellett létrejövő, a zenekari fellépések színesítését szolgáló mazsorett a rendszerváltáskor, 1990-ben alakult, s szinte rögtön a gyárvárosi diáklányok egész csoportját magába szippantotta. Számos olyan évfolyam volt az iskola történetében, ahonnan a lányok szinte teljes csoportja részt vett a mazsorett-csoport közösségeiben. A „SZIBIROBI" mazsorett együttes a zenekarhoz hasonlóan számos utazást tett, nemzetközi versenyekre, fellépésekre, jártak Ausztriában, Erdélyben és Szlovákiában is. A mozgás és a sport szeretete szintén jól jellemzi az intézmény közösségeit, ahol korábbi kiváló kézilabdázó sportolók indították a pályafutásukat.

16. SZIBIROBI mazsorettesek előadás közben.

Az ökoiskolaként is működő intézmény aktív kapcsolatot tart fenn a helyi civil szervezetekkel, így például a jellemzően a városrészben és a keleti városrészek oktatási intézményeiben tevékenységét kifejtő Tudatosan a Környezetünkért Egyesülettel. A civil szervezet 2010-ben alakult és környezettudatos életmóddal és ezzel kapcsolatos programok szervezésével foglalkozik. ***Az egyesület legfontosabb céljának tekinti, hogy proaktív szemléletformálási tevékenység keretében olyan megoldásokat***

kutasson fel és mutasson be a lakosság széles köre számára, amelyek a gyakorlatban alkalmazva hozzájárulhatnak a környezeti problémák feloldásához. Külön hangsúlyt helyeznek a fiatal generáció megfelelő – környezetközpontú, empatikus – nevelésére, mert úgy gondolják, hogy ők lesznek azok az emberek, akik felnőttkorukban kénytelenek lesznek a globális és lokális problémákkal szembenézni, s – ha van rá lehetőségük – megoldani azokat. Az idén 9. évébe lépő Egyesület jellemzően környezeti neveléssel foglalkozó pedagógusokból és tenni vágyó fiatalokból áll, akik a tudatos vásárlói szokások kialakulását megalapozó interaktív előadások, projektnapok, események és vetélkedők, ismeretterjesztő programok, ökokézműves foglalkozások és interaktív kiállítások segítségével igyekeznek elérni céljaikat. Ezidáig többszáz lakossági rendezvényen vettek részt, az általuk tartott környezeti szemléletformálásban résztvevő lakosság száma pedig néhány éve átlépte a 100 ezer főt. Tapasztalataikról, híreikről on-line közösségi csatornát működtetnek, amely egyike a régió leglátogatottabb zöld közösségi oldalainak. Emellett nagy figyelmet fordítanak a kutatási tevékenységeikre is: ezidáig több kutatási eredményeiket tartalmazó kötet jelent meg kiadásukban a civil szektorhoz és a környezetvédelemhez kapcsolódóan, de az alternatív vitarendezés területén is aktív szerepet töltenek be. Számos fontos környezeti ügy feloldásában részt vettek és három másik zöld szervezet mellett kezdeményezésükre hozták létre Pécs város környezeti nevelési stratégiai jelentőségű dokumentumát, a Lépj koncepciót.

A városrészben működik a hasonlóan a fiataloknak szóló tevékenységet folytató Élmény Tár Tanoda, amelyet az Emberség Erejével Alapítvány üzemeltet a városrész centrumjában. A tanodát jellemzően a mélyszegénységben élő családok gyermekei látogatják, de törekednek a heterogén csoportok kialakítására, mivel a tanoda mentorai szeretnék a szegényebb és tehetősebb, jobb és kevésbé jó képességű, roma és nem roma gyerekek közösen alkotott, élhető közösségeit kialakítani, ezzel is megmutatva, hogy az integráció nem egy elérhetetlen, távoli vízió. ***Széles körű programjaik egyszerre fejlesztik a náluk megforduló gyermekek kompetenciáit, nyitottságát a világ jelenségeire és társas képességeiket,*** amely a közösségfejlesztés során kulcsfontosságú. Vezetésük mellett, az Uccu Roma Informális Oktatási Alapítvány és a Haver Informális Zsidó Oktatási Közhasznú Alapítvány szakembereinek segítségével alakították ki a Gyárvárosi séták elnevezésű programot, ahol a fiatalok közösségi környezetben, fiatalos nyelvezet mellett ismerhetik meg a városi környezetet. A diákok közkedvelt találkozó helyeként is definiálható tanoda pótolhatatlan szerepet tölt be a fiatal generációk közösségközpontú nevelése során.

A szervezet vezetői alapján legfontosabb céljuk „a változásokra nyitott, a környezetvédelmi problémákra érzékeny fiatalok nevelése, motiválása a fontos társadalmi célok támogatása irányába” (Dr. Hohmann Balázsné, alelnök)

17. A DOZSO korábban.

Ha a városrész közösségfejlesztési előzményeivel kapcsolatban szeretnénk felvenni a fonalat, akkor egész biztosan meg kell említeni a Doktor Sándor-Zsolnay Művelődési Központ (DOZSO) néven 1981-ben egyesült, de korábban is rendkívül nagy népszerűségnek örvendő és ezáltal erőteljes közösségformáló hatással rendelkező intézmény szerepét. A 2017. január 26-án a Nemzeti Kulturális Alap Cseh Tamás Programja által felavatott kilencedik poptörténeti emlékpont a Felsővámház utca 72. szám alatt működött és ez az intézmény szervezte az akkori URH és a Bizottság első pécsi fellépéseit, illetve évente teret adott Cseh Tamás szólóestjeinek, valamint Novák Jánossal, Másik Jánossal és Bereményi Gézával közös műsorainak.

A DOZSO az egyetemi ifjúság körében is nagy népszerűségnek örvendett, akik a Közös Egyetemi Klubon keresztül vettek részt a központ programjain. Több alkalommal a Balokány-ligetben is tartottak programokat. A rendszerváltás után már csak önmaga árnyéka volt a kulturális intézmény, ahol hajdanában olyan neves és közkedvelt előadók fordultak meg, mint az Európa Kiadó, a KFT, a Beatrice vagy Sebestyén Márta és a Muzsikás, a pécsi Zengő és a Méta együttesek. Ennek ellenére a vizsgált időszakban azért még megfordult az intézmény falai között a Sziámi, a Kispál és a borz, a Pokolgép vagy a Republic. 1991-ben sikeres jótékonysági koncertet tartottak az értelmi fogyatékos fiatalok javára, illetve itt került megrendezésre a pécsi zenészeket magába foglaló Zenei Alternatíva Egyesület Napja, 1992-94 között a népzenét, etnodzsesszt, világzenét is bemutató Eleven Fesztivál, 1993-ban az összművészeti SZÜKSÉG+OLDÁS II. találkozó.

Az intézmény ezekben az időkben a pécsi fiatalság kedvelt közösségi tere volt, ahonnan azonban nem hiányoztak az idősebb generációk tagjai sem, amely így a közművelődési programokon keresztül ismert és elismert közösségszervezési középpontnak is tekintethető. A központ a könnyűzene oktatásában is fontos szerepet vállalt zeneiskolájával és az intézmény által szervezett zenei tanfolyamokkal. A kilenc-

venes évek második felében az épület rossz fizikai állapota és a lakosság szabadidős szokásai miatt a központ elnéptelenedett és végleg bezárt.

A városrész civil közösségeinek szerveződése szempontjából lendületet adtak a nagyobb, az Európa Kulturális Fővárosának évéhez kapcsolódó beruházások, amelyek azonban már a korábbiakban is létező közösségek további fejlesztéséhez járult hozzá, mintsem újak létrehozásához.

A városrész civil szervezetei 2010-ben, tovább mélyítve korábbi együttműködéseiket közös stratégia alkotásba kezdtek a városrész kulturális és közművelődési programjainak elősegítése és a helyi közösségek fejlesztése céljából: a megalkotott Kulturális Cselekvési Terv megvalósítása azonban több akadályba ütközött és a szervezetek együttműködése sok esetben fellazult, de sok tekintetben hozzájárult a helyi közösség fejlődéséhez.

Fontos, a teljes városrész életére jelentős hatást gyakorló szervezetként van jelen az Ifjúsági Unió pécsi szervezete a rendszerváltást követő teljes vizsgált időszakban, amely már 1990 előtt is létezett változatos szervezeti formában. Már az alakulását követően viszonylag nagy taglétszámmal működő szervezet célul tűzte ki a fiatal korosztály gyakorlatias, több szakma (tűzoltóság, katasztrófavédelem) rejtelmeibe is betekintést engedő, a természeti és városi környezet védelmére, tiszteletére és fejlesztésére ösztönző programok szervezését. Ennek keretében immár több mint három évtizede rendeznek különböző túrákat, klubfoglalkozások. Gyakran szabadtéri, a város zöldterületein zajló – közös munkálkodással, a gyakorlati „fogások” átadásával igyekeznek lekötni a fiatalabb korosztályokat és igényt ébreszteni bennük a tanulás, az önfejlesztés, a tenni vágyás, az ápolt környezet megteremtése iránt. ***Fontos e tevékenységük során, hogy a fiatalokban a szélesebb értelembe vett környezetükre való érzékenységet, a megváltozott képességűek és a rászorulók irányába való nyitottságot is felkeltsék.*** E téren kiemelhető az az országos népszerűségnek örvendő programjuk, amelynek során mozgássérült és egészséges fiataloknak szerveztek közös városismereti túrát vagy a szintén hasonló célcsoportnak szóló táboroztatásuk, amelynek során a Magyar Természet-

18. Az Ifjúsági Unió Pécs egy korábbi rendezvénye

barátok Házánál erdei körülmények között hozhatták rendkívül szokatlan helyzetbe a fiatalokat ezzel ösztönözve őket egymás elfogadása fontosságának felismerésére és közös megoldások keresésére. E munkájuk során a gyakorlatban működnek együtt a Völgyhíd Alapítvánnyal, amely szintén helyben működik és mozgássérült pályakezdő fiatalok foglalkoztatását tűzte zászlójára.

Az Ifjúsági Unió egész munkája során azt a szemléletet érvényesítette, ahogy azt a szervezet vezetője, Háber János elmondta: „akár egy fiatal motiválása, fejlesztése is olyan érték lehet, amelyre érdemes komolyabb energiákat és erőforrásokat fordítani, nem feltétlenül kell minden esetben tömeges programokat kialakítani a helyiek összetartóbb közösségét felváltva".

A közösségi terek bővítése céljából az egyesület önállóan kulcsos házat üzemeltet, amely társadalmi vállalkozás szintén a fiatal generációk találkozóhelyeinek bővítését szolgálja.

A szervezet sokat tesz a városrészi közösségek rendelkezésére álló terek létrehozása és fenntartása érdekében: felismerve azt, hogy a városrészben az EKF beruházások előtt és után is kevés a közösségi tér. ***Több éves munkával létrehozták a Ledina parkot, ahol közösségi munkával, egyfajta társadalmi vállalkozás keretében, csekély anyagi ráfordítással hoztak létre maradandó, aktív használatban levő zöldfelületeket.*** A parkban helyett kapott két bekerített kutyafuttató, ezekhez tartozó esőbeálló, sportpályák, különböző szabadtéri játékok, amely nyilvánvalóan hozzájárult a helyi lakosság közösségben való időtöltéséhez szükséges szabadtéri lehetőségek kialakításához és ezáltal a helyi közösség pozitív irányú formálódásának fejlesztéséhez. A szervezet nem csak a park kialakításában vett részt, hanem annak folyamatos karbantartását is sikeresen szervezi, ezáltal együttműködésre, közösségi fenntartásra ösztönzi a helyi lakosokat és civil szervezeteket.

A fiatalokkal való kapcsolattartás terén más módon is élen járt és jár ma is a szervezet: 2001-ben az információs társadalom kezdeti hazai szárnycsapásaikor, a lakossági internetszolgáltatás tömeges elterjedése előtt internetes szolgáltató pontot hozott létre (Net-Megálló), amely így hamar a fiatalok találkozópontjává vált. A hely alkalmas volt arra is, hogy a fiatalok klubfoglalkozások keretében társadalmilag, a közösség szempontjából hasznos tevékenységet vállaljanak fel. A lehetőségen keresztül a szervezet korábban 15-20 ezer ember internetes igényeit szolgálta ki, de egy szolgáltatópontnál sokkal többet tett: közösséggé kovácsolta a helyüket kereső fiatalokat, jövőképet mutatott számukra (s teszi ezt napjainkban is nagyon sikeresen) és bekapcsolta az egyes városrészi közösségi folyamatokba. Mára az internetes szolgáltatások iránti igény megcsappant, de a Net-Megálló továbbra is a városrész fontos és biztos találkozási pontja, ahol közösségben érezhetik magukat a helyi lakosság tagjai, amely máig a fiatalok élményszerű tanulásáért, a hagyományőrzés lehetőségeinek bővítéséért tevékenykedik. (A szervezet keretében működik a Pécsi Viking Testőrség nevű formáció, amely sokat tesz a tradicionális hagyományokkal rendelkező sportágak és a harcművészet kulturájának terjesztéséért.)

A szervezet aktívan részt vett a Balokány-liget megújításáért folytatott folyamat beindításáért, fenntartásáért indított mozgalomban, amelyet a városrészre vonatkozó összefoglalónkban tárgyalunk részletesen.

Üde és új színfoltját jelenti a városrésznek a pécsi TÁMASZ Alapítvány által fenntartott Y közösségi ház, valamint a Kölyökház, amelyek 2017 óta állnak a szélesebb közösség rendelkezésére. Az 1990-ben alakított és korábban a

19. Y közösségi ház és kölyökház

hajléktalanná vált személyek magas szintű ellátásával kapcsolatos széleskörű szolgáltatási tevékenységet végző szervezet gyakran érzékelte tevékenységei ellátásai során azt, hogy több csatornán is segítséget tudna nyújtani a városrészben lakó, heterogén életszínvonalon élő személyek számára, amelyhez azonban szükség lenne egy közösségi tér kialakítására. A térnek nyilvánvalóan alkalmasnak kellett lennie arra, hogy a különböző generációkból, társadalmi csoportokból érkező személyek sokszor eltérő elvárásait, a helyi közösségi együttlét feltételeit megteremtse. Egy pályázati lehetőségnek köszönhetően az Alapítvány egy korábbi épületéből modern, a városi betondzsungelben a természeti környezetet sem nélkülöző, de egyben sokoldalú közösségi házat hozzon létre. A házhoz egy másik felújítás eredményeként a közösség rendelkezésére bocsájtottak egy „Kölyökház" nevű közösségi teret, amely az Y közösségi ház tevékenységeit kiegészítve a 6 év alatti gyermekek és családjaik irányába nyitotta meg a lehetőséget közösségi programok szervezésére.

A Ház alapvetően azért nyújt nagyszerű lehetőséget a helyi közösségek számára, mert korábban rendkívül szűk körben álltak rendelkezésre jól használható közösségi terek, amelyek alkalmasak lettek volna a városrész igényeihez igazodó közösségi programok megvalósítására. A Ház létrejötte és ***eddigi sikerei jól mutatják azt, hogy egy-egy közösségi terekben hiányt szenvedő terület esetében egy új közösségi épület milyen jelentős szerepet tud betölteni egy városrész közösségeinek életében.*** A létrehozott tér és a több társadalmi csoportot célzó programsorozat végül megteremti, erősíti a helyi közösség szerveződéseit. A Házban jelenleg baba-mama klub, idegen nyelvekhez kapcsolódó fejlesztő foglalkozások, különböző hagyományőrző események és emellett egészségügyi szolgáltatások is rendelkezésre állnak.

Ha ellátogatunk a közösségi házba, mindenképp érdemes kilesni a kertbe is: az udvaron zöldfelületek, kemence és gyógynövényeket rejtő magaságyások találhatóak. ***A kemence őszinte és szimbolikus kifejeződése annak, amit az Y közösségi ház képvisel a városrész életében.*** Építésében részt vettek a helyi lakosok, saját

kezük munkáját téve abba, amely így jól mintázza egy-egy társadalmi projekt közösségmegtartó erejét, amiben a társadalom tagjai hozzáteszik a magukét a közös cél eléréséért. A sütés-főzés összehozza az embereket, miközben a kemence melege jelképezi azt a légkört, amelybe kellemes és érdemes visszatérni, mint a közösségi ház falai közé napjaink rohanó világából.

Az idelátogatókat elfogja valamilyen otthonos érzés, mintha egy pillanatra megállna a világ a közösségi ház kapuján átlépve, amely hihetetlenül fontos lehet az emberi közösségek megteremtése és fenntartása során.

A magaságyásokkal fizikailag is megjelenik a környezetvédelem és a helyi termelés fontossága a ház környezetében: a közösségi házban klubfoglalkozásokat tartanak a vegyszermentes növénytermesztés fortélyairól, amelyet akár egy balkonládában is meg lehet valósítani és a lakosság által könnyedén termeszthető gyógynövények hatásairól, amellyel természetes orvosságokat készíthet bárki, aki részt vesz az itt szervezett foglalkozásokon. Ha egy lépéssel távolabbról vizsgáljuk ezeket a programokat, akkor azt is megláthatjuk, hogy ezek a módszerek és ismeretek hozzájárulhatnak olyan személyek vagy családok előbbre jutásához, rászorultságuk csökkentéséhez, ahol egy-egy jó praktika nagyon sokat tud segíteni.

A ház erőteljesen reflektál a gyermeket nevelő családok igényeire is: az egyes foglalkozásokon, egészségügyi szolgáltatásokon (masszázs, reflexiológia), de akár a házban tartott fitnesz edzéseken is úgy vehetnek részt a gyermeket nevelők, hogy közben a ház munkatársai és önkéntesei gyermek-felügyeletet biztosítanak. Mindez sok anya társadalmi életbe való visszakapcsolását, a gyermekek társas képességeinek fejlesztését szolgálhatja, hasonlóképpen mint a nyaranta megrendezett, nagy sikernek örvendő táborok is, amelyek napközbeni foglalkoztatást biztosítanak a városrész gyermekeinek a nyári szünidőben.

20. Zöld sziget a Budai városrészben.

A városrészben a rendszerváltás után nagy űr mutatkozott a helyi közösségfejlesztési tevékenységek és a civil közösségek alakulása során: a városrész névadó tava, ligete és fürdője leromlott állapotba került, egyre kevesebbszer került be a köztudatba és fokozatosan a hagyományosan itt tartott május elsejei ünnepségek is kiszorultak a ligetből. ***A városrész környezetének romlása hűen tükrözte a helyi közösségek alakulását.*** A korábbi közösségformáló erők megszűntek, nem állt rendelkezésre az uszoda a sporthoz és a kikapcsolódási lehetőségekhez kapcsolódó közösségek tekintetében, a városrész lakosságának egy része nagyon rossz körülmények között, önkormányzati bérlakásokban tudta megoldani lakhatását.

A helyzetet javító összefogás 2010 körül, a kulturális főváros programhoz kapcsolódó készülődés során kezdett kibontakozni, amely csakhamar összefogást eredményezett. A kezdeményezés 2011. január 6-án elért oda, hogy 19 a liget jövőjéért elkötelezett szervezet (Arany Híd Alapítvány, Baranya Megyei Természetbarát Szövetség, Európai Gondolatok Egyesülete, Ifjúsági Unió Pécs, Mecsekszabolcsi Környezet és Érdekvédő Egyesület, Misina Természet-és Állatvédő Egyesület, Ökozóna Környezetvédelmi Egyesület, Pannon Filharmonikusok, Patacs-Rácváros Egyesület, Pécsért Egyesület, Pécsi Gastro Club Egyesület, Pécsi Közgazdász Egyesület, Pécsi Zöld Kör, Polgárőrség Bűnmegelőzési és Vagyonvédelmi Egyesület, Tegyünk Egymásért Egyesület, Tett-Hely Ifjúsági Egyesület, Trilla Kulturális Közhasznú Alapítvány, Vasasért Egyesület, Zsolnay Örökségkezelő Nonprofit Kft.) együttműködési szándéknyilatkozatot írjon alá, amely szerint a szervezetek közös ügyüknek tekintik a Balokány-ligetnek, mint közösségi színhelynek és az EKF-

21. A Pepita új arca.

beruházásokhoz köthető területnek a megóvását, közösségi célú hasznosítását. Ezzel megszületett a Balokány Ligetért Összefogás, amely a későbbiekben több további együttműködő féllel (pl. Khetanipe Egyesület, Tudatosan a Környezetünkért Egyesület) bővült.

Az Összefogás már 2011 márciusában két napos önkéntes munkára hívta mindazokat, akik segítenének szebbé tenni a Balokány-ligetet. Az Aranyeső forrásnál látványszökőkutat alakítottak ki. A Víz Világnapjára, március 22-ére a civilekkel közösen a helyi lakosság tavaszi nagytakarítás tartott, amelynek során megmutatkozott az összefogás igazi ereje.

A liget szépítése összekötötte a tenni vágyó közösségeket: madárodúk kerültek a ligetbe, 2011 nyarán a pécsi önkormányzat helyi védettség alá helyezte a tavat és környékét civil kezdeményezésre, komposztáló ládát rendszeresítettek, elkészült a közvilágítás, sikerült különféle eszközöket, gépeket is beszerezni a park gondozásához. Még ez év augusztusában bejegyezték a Balokány-ligetért Egyesületet, 2012. február 8-án pedig aláírásra kerül a pécsi önkormányzattal a megállapodás a liget karbantartásáról, amelynek alapján – a Balokány-ligetért Egyesület felelősségvállalása mellett – a civil szervezetek vállalták a terület rendszeres takarítását, és erőforrásaikhoz mérten annak folyamatos fejlesztését.

2011 őszétől a Dél-Dunántúli Operatív Program keretében meghirdetett pályázat segítségével ***megvalósulthatott a ligetben található épület – a korábbi közösségteremtő Pepita Disco épülete – felújítása, amely így alkalmassá vált sokféle civil program, szolgáltatás és kiállítás megrendezésére,*** és ahol civil szolgáltató irodák, valamint vendéglátó egység is helyet kapott. A pályázat kedvezményezettje a Tett-Hely Ifjúsági Egyesület volt, amely vállalta a projekt koordinációját, valamint a megújult épület fenntartását és működtetését.

2012. október közepén a Pécsi Zöld Kör támogatásával megnyílt a Balokány Ligetért Összefogás irodája a Zsolnay Vilmos úton, és elkészült a rendezvénynaptár 35 programmal. Az Összefogás tagjainak kreativitását bizonyítja, hogy az átmeneti körülmények között is gazdag programot tudtak nyújtani a liget civil szellemében, a „Balokány-Pepita" projekt keretében. A teljesség igénye nélkül a programok közül: szomszédünnepek, lakossági napok, tematikus irodalmi felolvasó délutánok, Márton-napi rendezvények, Tóölelés, Civilek Napja a természeti értékek szakavatott bemutatásával és szalonnasütéssel, Fogyatékkal élő emberek napja, Ligetköszöntő, Palacsintás Nap, Víz Világnapja, Föld Napja, Családi Nap, Gyermeknap, Civil nap és Termelői piac, Szüreti Nap és négy kiállítás, többek között pályázati alkotásokból.

2013. november 15-én átadásra került a Pepita Civil Szolgáltató Ház, amely fordulópontnak tekinthető a városrész közösségeinek tekintetében, hiszen ettől kezdve újra közösségi térrel rendelkeztek a helyiek, ráadásul annak létrehozása túlnyomórészt a civilek közösségi szerepvállalásán alapult.

A ligethez kapcsolódó közösségek azóta is folyamatosan formálódnak: mára a Pécsi Zöld Kör üzemelteti a közösségi teret, míg a Balokány-ligetért Egyesület látja el a liget üzemeltetéséhez kapcsolódó feladatokat, teljes egészében civil közösségi összefogás segítségével. ***Az elmúlt években sikerült „visszacsalni" a lakosságot a ligetbe, az újra bekerült a város vérkeringésébe, melyről számos, a ligetben szervezett lakossági és civil program tanúskodik.***

Az igazi kérdés mára sokkal inkább az, hogy a civil összefogás képes lesz-e visszacsatolni azt, ami történetileg egybe tartozott: a korábbi Balokány strandfürdő területének kérdése továbbra is megválaszolásra vár, ahol talán ismét a helyi közösségek összefogása lehet az, ami segítheti a terület rehabilitációját.

22. A sokszínű Tüskésrét.

Tüskésrét és Basamalom városrészben két részre válaszhatjuk a közösségformálás- és fejlesztés irányába ébredő erőhatásokat, amelyek időben egészen jól elkülöníthetők egymástól: az egyik a településrészen található zöldfelületek fejlesztésére, a városi életbe való bekapcsolása érdekében fellépő civil szerepvállalással azonosítható. A másik egyértelműen a 2014 után megvalósuló, aktív zöldfelület növelésére és a terület szabadidős felhasználásának ösztönzésére irányuló fejlesztési programok kapcsán a városrészbe került szabadidős sportágakhoz, valamint a terület további fejlesztéséhez igazodik.

A Tüskésrét a maga közel 340 hektárjával Pécs belvárosi részének közel négyszeresét teszi ki a város területéből. A terület korábbi hasznosításából adódóan a hasonló nagyságrendű városok közül Pécsett egyedülálló lehetőség mutatkozott a terület rekultivációja után arra, hogy nagyságrendileg lehessen növelni a város aktív használatában levő zöldfelületeinek arányát, méghozzá úgy, hogy az a lehető legközelebb van Pécs fontos közlekedési és kulturális csomópontjaihoz, ezáltal könnyen megközelíthető és alkalmas széles körű lakossági szabadidős felhasználásra. Jól kimutatható ez a város tervezési, stratégiai jellegű dokumentumaiban és abban, hogy mennyire változatos felhasználási célokat szántak az addig parlangon hagyott területnek: Pécs 2012 januárjában kelt Integrált Városfejlesztési Stratégiájában még jellemzően a Pécsi-víz völgyeként azonosítva részben rekreációs, részben energiatermelési célokat szántak neki, míg 2014-ben a hosszútávú, 2030-ig terjedő városfejlesztési koncepcióban már határozottan megjelenik a sport és természetközeli szabadidős felhasználás lehetősége.

Mindennek komoly civil közösségformáló hatása volt: az Európa Kulturális Fővárosa programhoz kapcsolódó évet megelőzően, de utána következően is rendkívül aktív, a városi stratégiai tervezésben is proaktívan részt vevő zöld platform alakult ki a város környezeti szemléletformálásában és a környezeti érdekérvényesítésben részt vevő szervezetek között (pl. Pécsi Zöld Kör, Tudatosan a Környezetünkért Egyesület, Ökováros-Ökorégió Alapítvány, Zöld-Híd Alapítvány). A környezeti szemléletformálás terén a 2012 januárjában megszülető és törekvéseit azóta érvényesítő „Lépj" környezeti szemléletformálásra irányuló koncepció köré tömörülő zöld szervezetek több fórumon – és a fenti tervezési dokumentum létrehozása során is – hangsúlyozták Tüskésrét hasznosításában rejlő lehetőségeket, az egyébként is erősödő szakértői vélemények mellett, ezzel újra beemelve a városi gondolkodásba a korábban rendkívül elhanyagolt témakörnek számító városrészi területet. Ennek köszönhető tartotta magát sokáig például az az elképzelés, hogy a mecseki ivóvízbázisok védelme érdekében a csakhamar felújításra kerülő pécsi állatkert ideális megvalósítási helyszíne lehetne a terület. Ez a felhasználási lehetőség végül elvetésre került, az azonban nem, hogy a terület a városi

fejlesztések egy jól azonosítható pontja legyen a továbbiakban. A lakosság részéről látványos megmozdulás sem a tervezési, sem pedig a megvalósítás szakaszában nem történt, de ettől függetlenül mára a város egyik leggyakrabban látogatott szabadtéri szabadidős- és rekreációs pontjává vált.

Jelenleg a területen megvalósított szabadidőpark és a lakosság kölcsönösen hatnak egymásra: az egyes sportágak képviselői, de akár az érdeklődő laikus lakosság is szívesen ellátogat a parkba, ahol egy olyan közösségi tér van születőben, amely egyelőre csak szűk értelemben valósítja meg a közösség formálását a tekintetben, hogy az itteni civilek bármilyen közös csoportosulást, nagyobb kezdeményezést vagy akár szervezetet hozzanak létre. Az azonban már biztos, hogy a terület nagy vonzerővel rendelkezik, és ez a jövőre nézve kedvez az intézményesült közösségek kialakulásának.

A városrészben nagy arányban figyelhető meg más városrészben alakított és tipikusan ott működő sportkörök, -klubok tagjainak jelenléte. Egy tényező azonban – annak újdonságtartalma okán – alkalmassá vált egy rétegsport célcsoportjának közösségi folyamataiba új lendületet vinni: a területen átadott wakeboard pálya korábban nem létező lehetőséget hozott létre Pécs városában, amely körül aktív szerveződés látható. A Magyar Vízisí és Wakeboard Szövetség és helyi tagjai, versenyzői rendszeresen szerveznek találkozókat és versenyeket, amelylyel a városrészben kezd kialakulni egy kifejezetten sportos életvitelt folytató, fiatalos közösség.

Basamalom városrészt sok tekintetben együtt kezelik mind tervezési, mind pedig felhasználó szempontból Tüskésréttel (még akkor is, ha nem feltétlenül ugyanazon tényezők jelentik a városrész fejlődésének vagy lemaradásának forrásait), habár önállóan elkülöníthető közösségi tevékenység egyelőre nem érhető tetten ezen a területen. ***Az azonban mindenképpen kiemelendő, hogy hosszútávon jól kivehető, ahogyan Basamalom a Tüskésréttel és a Balokány városrésszel hármas egységet alkotva egyre markánsabban képezi Pécs zöld szívét.*** Összességében az elindult integrálódási folyamat egy városligetszerű terület kialakulásának irányába mutat, ami ennek köszönhetően nagyobb érdeklődést válthat ki a természetközeli kikapcsolódást kereső lakosság körében.

23. A Tüskésrét felhasználási terve.

Pécs-Újhegyet speciális peremterületnek tekinthetjük a közösségformálódás és a helyi közösségfejlesztési tevékenységek szempontjából: a városrész történetére visszatekintve azt mondhatjuk, hogy hosszú fejlődési folyamat után vált az eredetileg szőlőhegyi területből és gyümölcsösből egy többé-kevésbé önálló városrésszé a terület családi házakkal való beépülése után.

Ha vizsgálódásunkat csupán az elmúlt közel három évtizedre terjesztjük ki, akkor azt mondhatjuk, hogy a városrészben ***a közösségformálás és – fejlesztés szempontjából egyértelműen annak volt jelentősége, hogy az eredeti formájában is zárkózottabb családi házakban élő lakosság körében miként lehet a közösségi tevékenységek és a tenni akarás igényét felébreszteni és fenntartani.*** Semmi újról nem volt szó ugyanis: a helyi gazdák korábban is kölcsönösen segítették egymást a termesztési tevékenység, a szőlő- és gyümölcsös művelés során és kisebb-nagyobb csoportokban egymás közösségét képezte, közös családi rendezvényeket tartottak vagy akár rokoni kapcsolataikon keresztül is kapcsolatban álltak egymással. A területen telekkel rendelkező lakosok a vizsgált időszakot még közvetlenül megelőzően is az egyes kimutatások alapján jellemzően az iparban dolgoztak és még ennél is jobban kimutathatóan foglalkozásuk a pécsi vagy a komlói bányászati tevékenységhez kötötte őket, amely jelentősen megváltozott ezek rendszerváltás környéki bezárása során. A rendkívül összetartó és erős, tevékeny közösségekként említhető bányászközösségek ezzel szétestek, bár az összetartozás érzete és ennek közösségformáló ereje még a bányák bezárása után is éreztette hatását – hol máshol mind a rendszerint kedvtelésből vagy háztartási okokból művelt szőlős-gyümölcsös kertekben. A területtel összefonódik, mintegy egységet képez az üszögi puszta területeivel illetve a szőlőhegy egy részének tekinthető Danicz-pusztával. Utóbbi tekintetében elmondható, hogy továbbra is a különböző mezőgazdasági, gyümölcstermesztési tevékenységek hangsúlyosak és a helyi közösségek kevésbé erősek, mint a szorosabb értelembe vett újhegyi városrészen található szerveződések. A terület lakhatási céllal való benépesülése a fentiek mellett annyi változást jelentett, hogy a korábbi közösségekhez képest lazább, házszomszédi kapcsolatok alakultak ki a lakosok között, amelyek nem feltétlenül jelentették azt, hogy a lakóknak igénye lett volna „összejárni", megosztani egymással szabadidejüket és önkéntesen vállalt tevékenységeiket. A rendszerváltás után tömegesen a szőlőhegyen építkező és letelepedő családok jól kimutathatóan éppen a városi forgatag elől „menekültek" a már-már agglomerációnak tekinthető területre.

Éppen ezért van nagy szerepe három tényezőnek a rendszerváltást követő időszakban: az információs társadalom kibontakozásának és közösségformáló erejének, a helyi infrastruktúra állapotának és a helyi civil szervezeteknek, akik változtathatnak a fenti képleten.

Az első felvetéshez kapcsolódóan elmondható, hogy az újhegyi városrészben viszonylag hamar, a lakossági internetszolgáltatás tömeges előfizetése után rövidesen ***elektronikus környezetben való közösségi kapcsolattartás*** alakult ki, amely mára rendkívül széleskörű és a közösségek fejlődésére is pozitív hatást gyakorló információs csatornává és egyfajta on-line közösségi térré vált. Olyannyira, hogy a jó értelembe vett társadalmi kontroll és kölcsönös segítségnyújtás is rendszerint ezen a csatornán valósul meg: a szomszédok egy-egy elkóborolt háziállat kapcsán is össze tudnak fogni e lehetőségek segítségével.

Másrészt elmondható az is, hogy a városrész infrastruktúrája (gondolva itt akár az utak, akár a zöldfelület, vagy a közösségek számára rendelkezésre álló terek) már a rendszerváltást meg-

előző időkben sem volt jó állapotban, s ez a helyzet a vizsgált időszakban csak romlott, mert „gazdátlanná” vált a terület, amelyen csak a 2000-es évek környéki területi részönkormányzat megalakítása és tevékenysége tudott valamelyest enyhíteni. A szőlőhegyhez idomuló meglevő infrastruktúra ráadásul a betelepülő lakosságot és ezáltal a megnövekedett városrészi infrastrukturális igényeket sem tudta kiszolgálni. A fentiekre tekintettel ezt is közösségformáló erőnek és tényezőnek tekinthetjük, hiszen például a rendszerváltás kapujában, a városrész kapcsán születő írásos feljegyzések közül az egyik első megörökíti azt az újhegyi utcagyűlést, ahol az utcabizalmi indítványára a helyiek összefogtak a városrész víz- és szennyvízelvezetés kiépítéséhez kapcsolódóan és jelentős érdekérvényesítési tevékenységet folytattak az infrastrukturális beruházások felgyorsítása érdekében.

24. Újhegyi sportpálya és játszótér.

Fontos szerepe van a helyi közösség formálásában a városrészben tevékenykedő, honos civil szervezeteknek, akiknek a fentiekre tekintettel adódik elsődleges céljuk: ***az egyes helyi lakosokat, családi közösségüket is megragadva közösségi kezdeményezésekben és programokban is szerephez juttatni, megtörve ezzel a családi házas övezet zárkózottságát.***

Az újhegyi városrész szempontjából napjainkban is meghatározó a 1998-ban alakult Pécsújhegyi Környezet- és Érdekvédelmi Közhasznú Egyesület tevékenysége.

A tagok munkájának fókuszában a városrészben zajló programok szervezése és közösségfejlesztési tevékenység áll, amely mellett nagy hangsúlyt fektetnek Pécsújhegy természeti és társadalmi környezetének megóvására, fejlesztésére, érdekvédelmére és érdekképviseletére. Ha igazi valójában akarjuk megragadni tevékenységüket, akkor azt mondhatjuk, hogy a mára jellemzően alvóvárosként funkcionáló településrészen helyi lakosok által a helyieket megszólító, bevonó programokat és közösségi megmozdulásokat szerveznek, amelyek nagyban hozzájárulnak a városrész közösségeinek megerősítéséhez, fennmaradásához és lehetőségek szerinti fejlődéséhez.

Kezdeményezésükre (annak idején több, mint 700 lakossági aláírással támogatva) alakult meg a pécsújhegyi részönkormányzat 1999-ben, amely ha másképp nem is, de legalább szimbolikusan beemelte a korábban Pécs délkeleti szőlőhegyének számító településrészt a város döntési és politikai rendszerébe, s ezáltal bizonyos kérdésekben végre ismét a helyiek véleménye volt a döntő, illetve a tervek megvalósítása során is számítottak a helyi közösségekre.

Az egyesületnek már közvetlenül megalakulása után célkitűzése volt az, hogy olyan lehetőségeket hozzon létre, amely összekovácsolja a helyi lakosokat, emellett a generációk összefogása mentén teret nyit a hagyományokat ápoló, de egyben teremtő tevékenységeknek.

Az egyesület további célja, hogy minél nagyobb teret biztosítson a kulturális rendezvényeknek. Cél a helyi amatőr alkotók munkásságának bemutatása, valamint a kisgyermekes szülők támogatása a programok megvalósítása során.

Gyakran szerveznek emellett a helyi közösség egyes célcsoportjainak szóló, de mindenki számára nyitott programokat, így közösségi programokat gyermekes családoknak, nevezetes napokhoz kapcsolódó rendezvényeket (pünkösd, május, nőnap).

Nagy szerepük van a fent említett területek fenntartásában. A viszonylag kevés közösségi térrel rendelkező városrész közösségi életében három ilyen tér emelhető ki: a közösségi ház, a városrész központjában található játszótér, valamint a sportpálya. Mindezek közül a helyi közösségi házat érintően kifejtett tevékenységük a kiemelkedő. A közösségi ház fedett és félig fedett tereivel változatos programok lebonyolítására ad lehetőséget. Legfontosabb programjait az Egyesület (több együttműködő civil szervezettel és a lakossággal együtt) ide szervezi, közösségi életet hozva a ház falai közé.

A városrészben más civil szervezetek is számottevő tevékenységet végeztek a vizsgált időszakban, közösségfejlesztési munkájukra tekintettel, amelyek azonban a tevékenység típusára vagy célcsoportra figyelemmel rétegjellegűnek tekinthetőek: az 1998-ban létrejött Pécsújhegyi Német Egyesület, mely a német nemzetiségű közösségeket egyesítő tevékenységet folytatott, de programjaiba a német nyelvvel egyelőre csak barátkozó személyeket is szeretettel fogadta. Az egyesület azonban az elmúlt időszakban már nem végez érdemi tevékenységet. Közbiztonsági tevékenységet lát el a Pécsújhegy Biztonságáért Polgárőr Egyesület, aki napjainkban is aktívan

részt vesz a településrész polgárőri feladatainak ellátásában és más polgárőr csoportokkal való együttműködésben. A városrész nyugdíjas szervezete a Pécsújhegyi Polgári Nyugdíjas Klub az idősebb korosztály tagjainak körében végzi közösségformáló tevékenységét, amely jellemzően klubfoglalkozások, kirándulások szervezésén alapszik.

Üszögben hasonló problémákba ütközött a helyi közösségépítési tevékenység. A családi házas övezetben erős zárkózottságot kellett feloldani és a helyileg fontos problémák és ügyek irányába becsatornázni a közösség erőforrásait. A városrész egyetlen jelentősebb civil szervezete, a 2000-ben alakult ÜSZÖGÉRT Egyesület, amely nevében is mutatja az alapvető célkitűzéseket: a helyieket a tenni akarás érdekében ösztönözni közösségi tevékenységekre. 2003-ban az újhegyi mintára kezdeményezték a településrészi önkormányzat létrehozását, majd csakhamar közösségi házat épített magának 2006-ben, amelyet azóta is üzemeltet, színes, egész éven átívelő programokkal. Kiemelkedő rendezvényük az Üszögi Juniális, amely nagyobb csoportokat képes megmozgatni, hasonlóképpen az Üszögi Őszi Napokhoz, amely részben visszakapcsolja a városrész jelenét az emlékekben gazdag múlttal. Több sikertörténetet is elkönyvelhettek, így a MOL Zöld Övezet programjában közösségi összefogás segítségével[32] nagy méretű területeket kertesítettek és zöldítettek.

4. A KÖZÖSSÉGI FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

A célterület lakosainak bevonásával kérdőíves felmérés valósult meg 2018 júliusa és 2019 márciusa között, papír alapú és online adatfelvétellel.

A felmérés célja az volt, hogy a Pécsi Helyi Akciócsoport Egyesület széleskörű képet kapjon Pécs városrészeinek közösségi életéről és a helyi közösségfejlesztési tevékenységekről, illetve a válaszok segítséget jelentsenek az adott célterület igényeinek és szükségleteinek felmérésében. A lakosság motivációjának, szokásainak feltérképezése elengedhetetlen az egyes városrészek közösségfejlesztési helyi cselekvési terveinek és rendezvény naptárainak elkészítéséhez.

A felmérés során 39 kérdést válaszoltak meg a lakosok, a nagyrészt zárt kérdéseket tartalmazó kérdőíven vegyesen szerepeltek egyszeres és többszörös választást kínáló kérdések, valamint egy kérdés mátrix is helyet kapott.

A Kormányhivatal 2017. augusztusi adatai szerint Pécs lakosságszáma 146 925 fő, a kérdőívet 3 899 fő – azaz a lakosság 2,5 %-a – töltötte ki. Mind a 3 899 kérdőív feldolgozható volt. A nyert adatok kvantitatív, illetve kvalitatív szempontok szerint kerülnek elemzésre jelen fejezetben.

A válaszadók közül 320 fő, vagyis a kitöltők 8,2 %-a él jelenleg életvitelszerűen Kelet-Pécs célterületen. Jelen fejezet Kelet-Pécs lakosságának 320 fős mintáját mutatja be.

A Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Pécsi Helyi Akciócsoport Egyesület által elkészített TOP-6.9.2-16-PC1-2017-00001 A helyi identitás és kohézió erősítése Pécs városában – Megalapozó dokumentum (2017) adatai szerint a városrész lakossága 12 412 fő.

A célterület térszerkezete rendkívül eklektikus. Belvárosi, sűrűn beépített, családi házas külvárosi és falusi jellegű főleg lakóövezetek, valamint a zöldfolyosó részét képező szolgáltató területek, továbbá barnamezős és iparterületek tarkítják a képet.

A válaszadók 64 %-a Pécsett született, a megkérdezettek 46%-a 20 évnél több ideje él Kelet-Pécs városrészben. A kitöltők 18 %-a – azonban mindössze – 1-5 évet töltött el az adott városrészben.

A közösségfejlesztési beavatkozás megtervezésekor fontos annak feltérképezése, hogy az adott városrészben élőket mi motiválja arra, hogy továbbra is a lakhelyükön éljenek. A válaszadók előre megadott válaszlehetőségek közül jelölhettek meg egy vagy több őket jellemző opciót, illetve saját válasszal is kiegészíthették a sort.

6. Mi motiválja, hogy a jövőben is abban a városrészben éljen, ahol a jelenlegi lakhelye is található?

kellemes környezet	174 fő
munkahely közelsége	94 fő
egészségügyi ellátás közelsége	48 fő
oktatási intézmény közelsége	47 fő
jó közösségi élet	44 fő
nem kívánok válaszolni	41 fő
sportolási lehetőségek	34 fő
egyéb	30 fő
szórakozási, kikapcsolódási lehetőségek	27 fő

*A **6. kérdésre** (Mi motiválja, hogy a jövőben is abban a városrészben éljen, ahol a jelenlegi lakhelye is található?)* adott válaszokat részletező táblázat alapján elmondható, hogy a 320 válaszadóból 174 fő jelezte, hogy őt a kellemes környezet motiválja arra, hogy Kelet-Pécs célterületen éljen. Szintén fontos szempont a munkahely közelsége (94 fő választotta ki a listából), valamint az egészségügyi ellátás közelsége (48 fő választotta ki a listából).

*A **8. kérdésre** (Mennyire érzi a közösség tagjának magát azon a helyen, ahol jelenleg életvitelszerűen él?)* adott válaszokból – valamint a lenti diagramból – megállapítható, hogy a városrészben élők 25,93 %-a teljes mértékben a helyi közösség tagjának érzi magát, a kitöltők 39,68 %-a bizonyos mértékig érzi magát a közösség tagjának. A kitöltők 19,06 %-a érzi úgy, hogy kismértékben és 10,31 %-a tapasztalja, hogy egyáltalán nem tagja a közösségnek.

8. Mennyire érzi a közösség tagjának magát azon a helyen, ahol jelenleg életvitelszerűen él?

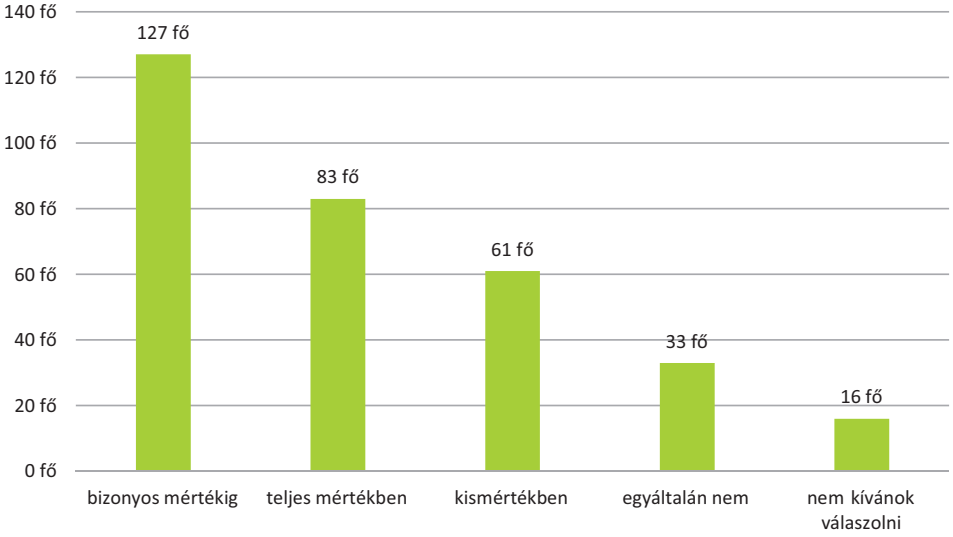

*A **9. kérdésre** (Mennyi időt tölt el hetente közösségben?)* adott válaszokból – valamint a vonatkozó diagramból – megállapítható, hogy a válaszadók 8,43 %-a kevesebb mint 1 órát, 27,81 %-a 1-3 órát tölt hetente közösségben. A megkérdezettek 44,06 %-a 4-10 órát, 5,31 %-a 11-15 órát van közösségben. Mindössze a válaszadók 2,81 %-a fordít heti 15 óránál többet a munkahelyi, iskolai és családi elfoglaltságokon felül a közösségi tevékenységekre.

*A **13.** (Ismer-e közösségi szerveződéseket, kezdeményezéseket [civil és nem formális]a lakóhelyén?) és a **14.** (Tagja-e Ön valamilyen önszerveződő csoportnak, klubnak, szakkörnek?)* kérdés alapján elmondható, hogy a kitöltők kevés közösségi kezdeményezést ismernek. 85 válaszadó, azaz a megkérdezettek 29%-a egy közösségi szerveződést, kezdeményezést (civil és nem formális) sem ismer a lakóhelyén. A válaszadók 16%-a egyet, a 35%-a kettőt-hármat ismer. Mindössze a válaszadók 15%-ának van tudomása háromnál több szerveződésről.

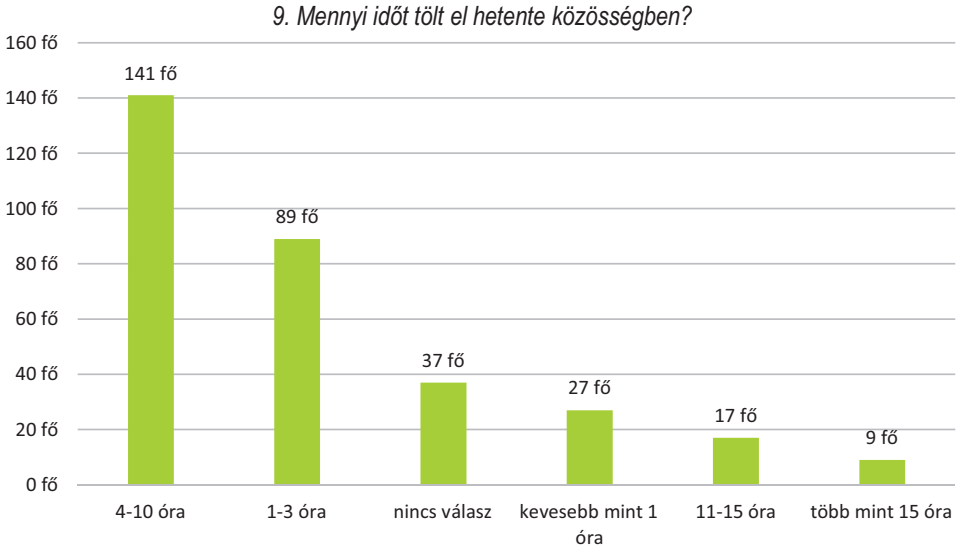

A civil szerveződések ismerete azonban még nem jelent aktivitást. A 14. kérdés a tagságra kérdezett rá. 320 fő, a kitöltők 59 %-a jelezte, hogy nem tagja olyan önszerveződő csoportnak, klubnak, szakkörnek, melynek tevékenységében legalább félévente egyszer részt vesz. Mivel 13 fő tartózkodott a válaszadástól, ezért a megkérdezettek 36 %-áról állíthatjuk, hogy aktív a klubok, önszerveződő csoportok életében.

*A **15. kérés** (Mennyire ismer Pécsett közösségi tevékenységeket, eseményeket, programokat?)* a válaszadók a Pécsett megvalósuló programokkal kapcsolatos érdeklődését mérte fel: 118 fő – a kitöltők 36%-a – válaszolta, hogy ismeri és rendszeresen követi a folyamatokat. Fontos megjegyezni, hogy az információk követése még nem jelent aktív bekapcsolódást a folyamatokba, a 14. kérdésre adott válaszok alapján elmondható, hogy kevesen tagjai például informális csoportnak. A kitöltők 22%-a jelezte, hogy szeretné jobban megismerni a közösségi tevékenységeket, az ő megszólításuk fontos lehet a projekt során megvalósuló közösségi folyamatok elindításában. Emellett a válaszadók 22%-a választotta az alábbi kategóriát: lehet, hogy ismerem, csak nem tudom, hogy közösségi tevékenységnek nevezik., ezért hasznos lenne a közösségi folyamatokkal kapcsolatos ismeretbővítés, tájékoztatás is.

A részvételi szándék fontos tényező, azonban elengedhetetlen az érdeklődési kör, a népszerű témák és tevékenységek felmérése is, melyben a 16. kérdés jelentett segítséget.

*A **16. kérdésre** (Az alábbi összejöveteli formák közül melyiken venne részt a legszívesebben?)* adott válaszokat bemutató ábra segítségével megállapítható, hogy minden kitöltő több tevékenységet is megjelölhetett, legtöbben a sportot választanák szabadidejükben, 127 vokssal ez lenne a legnépszerűbb összejöveteli forma. A testmozgást 100 választással a táncház, táncos összejövetel kategória követi, majd a gasztronómiai program zárja a legnépszerűbb rendezvények sorát, 96 jelöléssel. A dobogóról néhány szavazattal maradt le a az irodalmi, művészeti est (95 vokssal), valamint filmklub (94 választással).

*A **17. kérdés** (Milyen típusú rendezvényeken, eseményeken, tevékenységekben vett részt az*

16. Az alábbi összejöveteli formák közül melyiken venne részt a legszívesebben?

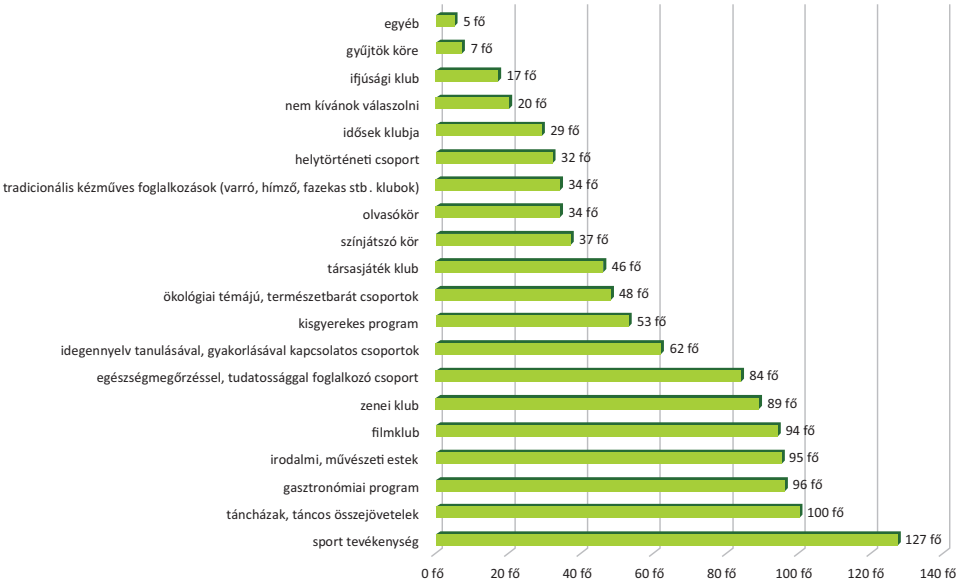

17. Milyen típusú rendezvényeken, eseményeken, tevékenységekben vett részt az utóbbi 12 hónapban?

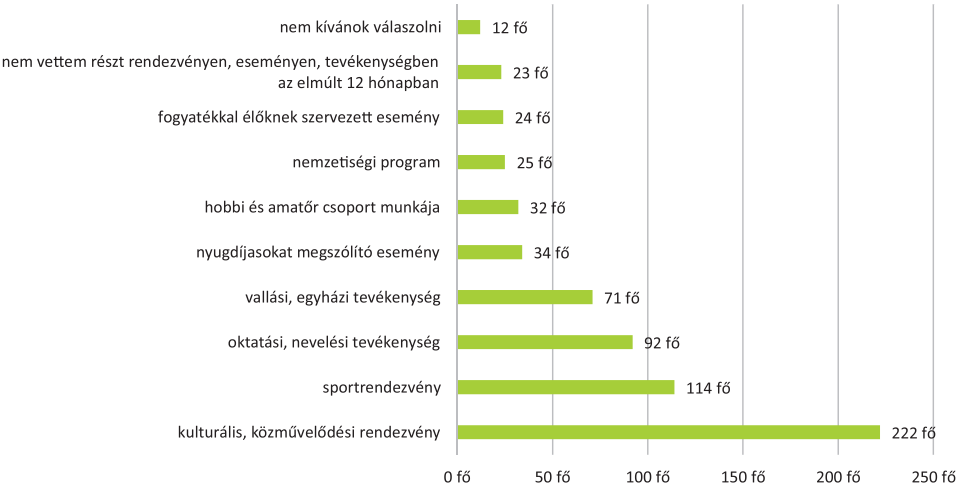

utóbbi 12 hónapban?) szintén a programokkal, rendezvényekkel és tevékenységekkel kapcsolatos, azonban nem a részvételi hajlandóságot, hanem a szokásokat mérte fel, a válaszadóknak azokat a rendezvénytípusokat kellett megjelölniük, melyeken az elmúlt 12 hónapban részt vettek.

A 17. kérdést bemutató diagram alapján megállapítható, hogy az előző kérdéshez hasonlóan a legnépszerűbb három tevékenység között szerepelt a kulturális és közművelődési rendezvény 222 jelöléssel, ezt követi a sport tevékenység (114 vokssal). A leglátogatottabb programok sorát az oktatási, nevelési tevékenység zárja (92 kitöltő válasza alapján).

Az elköteleződés és a motiváció felmérése szempontjából fontos azt is vizsgálni, hogy azok a kitöltők, akik részt vesznek közösségi programokon, milyen tevékenységgel kapcsolódnak be a megvalósításba. Ez a célterületenként tervezett rendezvények sikeres lebonyolítása szempontjából is lényeges.

*A **18. kérdés** (Milyen módon vett részt vagy vesz részt jelenleg rendezvények, események, közösségi tevékenységekben?)* a közelmúltra kérdezett rá, ismét több választ jelölhettek meg a kitöltők. A 320 válaszadó közül 226 fő részvétellel erősítette e rendezvényeket. Kevesebben választottak aktívabb formát: az önkéntességet, segítségnyújtást 46 válaszadó jelölte meg, a szervezésbe 41 kitöltő kapcsolódott be. Az anyagi támogatást gyakorolják a legkevesebben, mindössze 30 megkérdezett választotta ezt a lehetőséget.

A közösségi élet fellendítésével, az események megvalósításával kapcsolatos jövőbeli szándékra irányult a fenti táblázatban szereplő, ***19. számú kérdés** (Mit tenne annak érdekében, hogy az Ön által kívánatosnak tartott közösségi élet megvalósuljon?)*. A válaszadók a 19. kérdés során is több választ jelölhettek be, a legnépszerűbb lehetőség újból a megszervezett programokon való részvétel volt, 212 fő választásával. 68 fő aktívan bekapcsolódna egy közösség munkájába és tevékenységébe, 62 válaszadó a programok kialakításában venne részt.

*A **20.** (Érzi-e néha úgy, hogy szívesen vállalna aktív szerepet csoportok, klubok, szervezetek tevékenységében?) és a **21.** (Részt venne-e a jövőben közösségi tevékenységben?)* kérdésre

19. Mit tenne annak érdekében, hogy az Ön által kívánatosnak tartott közösségi élet megvalósuljon?	
a megszervezett programokon vennék részt	212 fő
aktívan részt vennék egy közösség munkájában és tevékenységében	68 fő
programok kialakításában vennék részt	62 fő
nem kívánok válaszolni	59 fő
más elképzelésem van	1 fő

adott válaszok is megerősítik a korábbi eredményeket, a kitöltők 57,18%-a részt venne a jövőben közösségi tevékenységben, 36,87%-uk aktívan részt vállalna a klubok, csoportok tevékenységében.

Árnyalta a képet a vonatkozó sávdiagramon bemutatott ***22. kérdés** (Mi segítené a közösségi életben való aktívabb részvételét?)*, mely arra kereste a választ, hogy mi segítené a kitöltőket a közösségi életben való aktív részvételben. Ennél a kérdésnél is több válaszlehetőséget jelölhettek be a megkérdezettek. Legtöbben – a 320 válaszadóból 187 fő – időhiány miatt maradnak távol a közösségi eseményektől. Az ismerősök részvétele esetén szívesebben kapcsolódna be a közösségi programokba 117 fő. 116 válaszadó számára segítséget jelentene, ha több információ állna rendelkezésére, ezt a szempontot fontos lenne figyelembe venni a későbbi rendezvények szervezése során, több csatornán történő hirdetéssel erősítve az eseményeket.

*A **23. kérdés** (Mi motiválná, hogy részt vegyen segítőként, önkéntesként különböző programok megvalósításában?)* az önkéntesként, segítőként való részvétel motivációit kutatta. Az előző kérdéshez hasonlóan meghatározó volt a hozzá-tartozók jelenléte: barát, családtag is részt venne (117 fő jelölésével), valaki megkérne, meghívna (100 fő voksával) volt a meghatározó. Itt is meg-

22. Mi segítené a közösségi életben való aktívabb részvételét?

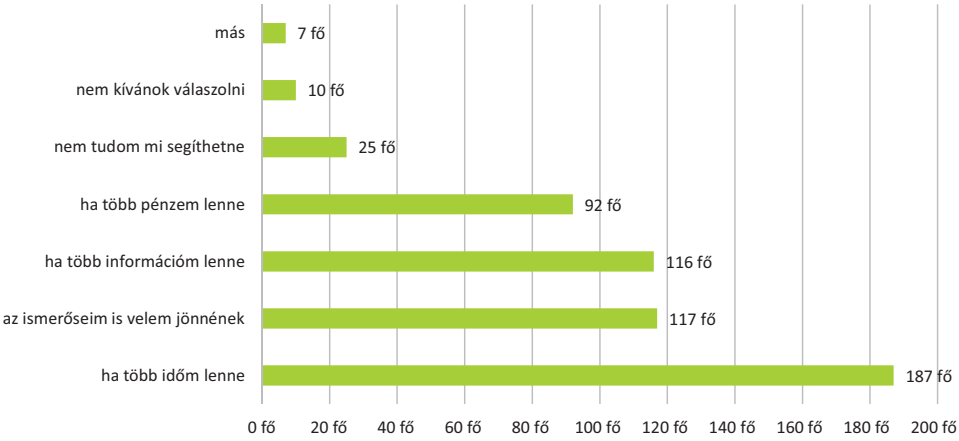

jelent a tájékoztatás szükségessége: az aktív részvételhez 107 válaszadó szeretne több információt kapni.

25. Milyen forrásból értesül a Pécs város által kínált programokról?	
közösségi oldalak	221 fő
barátok, család	159 fő
helyi újságok, közösségi kiadvány	123 fő
kollégák, ismerősök	116 fő
hírportálok	96 fő
óriás plakát	67 fő
programgyűjtő és kereső oldalak	49 fő
hírlevél	36 fő
banner, internetes felugró hirdetés	17 fő
egyetemi kiadványok, faliújság	11 fő
nem kívánok válaszolni	7 fő

A helyi lakosság tájékozódási szokásainak ismerete kiemelten fontos kérdés a későbbi rendezvénynaptárban szereplő eseményekkel és folyamatokkal kapcsolatos tájékoztatás miatt. *A kérdőív **25. pontjában** szerepelt az erre vonatkozó kérdés (Milyen forrásból értesül a Pécs város által kínált programokról?).* A válaszokat a vonatkozó táblázat foglalja össze:

A 320 megkérdezettből 221 kitöltő a közösségi oldalakról is tájékozódik, illetve a korábbiakhoz hasonlóan fontos a szűkebb környezettől érkező ismeret, a második legnépszerűbb forrás a család és a barátok véleménye (159 válaszadó jelölte be). Közkedvelt a helyi újság, közösségi kiadvány is – 123 kitöltők jelölte meg –, ezért a projekt során fontos lenne a közösségi oldalak mellett a helyi kiadványokban is hirdetni vagy elkészíteni egy saját közösségi kiadványt.

*A **26. kérdés** (Kik vannak hatással Önre a programok látogatásában?)* a programok látogatásával kapcsolatos motiváció témáját vizsgálta részletesebben, itt már a korábban egy egységként kezelt közeli hozzátartozó kategóriát (pl.: család, barátok) több szűkebb csoport váltotta fel, melyek közül többet is megjelölhettek a kitöltők. A megkérdezettek közül 227 fő kitöltőre a barátok, ismerősök vannak hatással a programok látogatásában, őket követik a családtagok (210 fő voksával), majd a munkahelyi kollégák (79 fő választása alapján).

*A **27.** (Az Ön otthonához legközelebbi közösségi teret és az ott szervezett programokat milyen gyakran látogatja?) és a **28.** (Látogat-e a városban más közösségi teret és részt vesz-e ott a programokon?)* kérdés is a közösségi terek látogatására vonatkozott. Kelet-Pécs közösségi tereit a kitöltők 11%-a mindössze évente, 20%-a pedig soha nem látogatja. A válaszadók 17%-a évente többször – de a havi gyakoriságnál ritkábban – vesz részt városrészi rendezvényeken, 15% pedig hetente bekapcsolódik a Kelet-Pécs közösségi életébe. A válaszadók 61%-a a rendszeresen felkeresi a városrészén kívüli pécsi programokat is.

*A **29. kérdésnél** (Jelölje meg azokat a városi/helyi közösségi tereket, amiket a leggyakrabban látogat a városban! Milyen gyakran látogatja ezeket a közösségi tereket?)* a leggyakrabban látogatott közösségi terek jelentek meg, a felkeresésük rendszerességét egy táblázatban adhatták meg a kitöltők.

A hetente felkeresett közösségi terek közül a közterek a legnépszerűbbek 104 választással, valamint a sportlétesítmények (sportpályák, sportcsarnok, uszoda) is népszerűek (57 válasszal). A havonta felkeresett létesítmények közt

29. Jelölje meg azokat a városi/helyi közösségi tereket, amiket a leggyakrabban látogat a városban! Milyen gyakran látogatja ezeket a közösségi tereket?

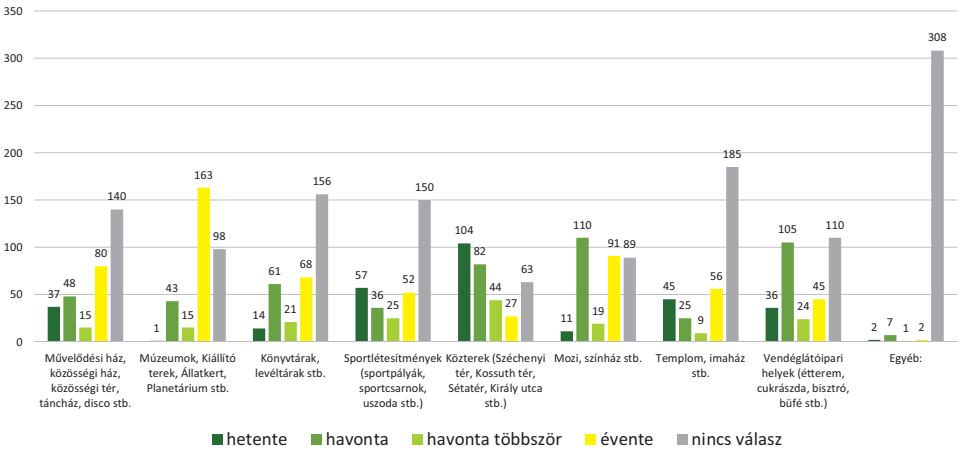

34. Milyen programok, rendezvények szervezését javasolja abban a városrészben, ahol él?

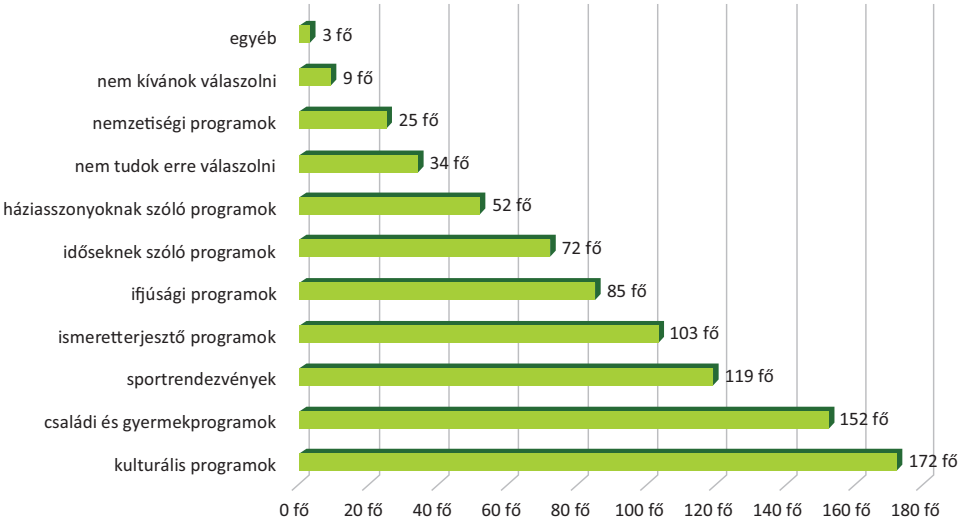

110 választással a mozi, színház szerepel első helyen, valamint vendéglátóipari helyek is népszerűek 105 jelöléssel. Évente egyszer a válaszadók sort kerítenek a múzeumok, a kiállító terek, az állatkert vagy a planetárium meglátogatására is, ezt 163 fő jelezte az adott oszlopban.

*A **32. kérdés** (A városrészi vagy összvárosi programokat részesíti előnyben?)* esetén is arról dönthettek a kitöltők, hogy inkább a városrészi vagy az összvárosi programokat részesítik-e előnyben. A válaszadók 41%-a mindkettőt felkeresi, 38%-a a városi nagyobb rendezvényeket részesíti előnyben, mindössze 8% keresi szívesebben a városrészi programokat.

*A **33. kérdésre** (Ön szerint hogyan lehetne javítani a helyi, városrészi közösségi életén?)* adott válaszok alapján elmondható, hogy a kitöltők szerint fontos lenne javítani a helyi, városrészi közösségi életen. Ennek szükségességéről mindössze 16 kitöltő nem volt meggyőződve. A válaszadók közül 115 fő szeretné, ha több helyi program, rendezvény szervezése történne meg, illetve 142 megkérdezett fontosnak tartja ezekbe a helyi lakosság nagyobb mértékű bevonását.

*A **34. kérdésnél** (Milyen programok, rendezvények szervezését javasolja abban a városrészben, ahol él?)* megjelölhette a kitöltő, hogy a saját városrészében milyen típusú programokon venne részt szívesen a jövőben, melyek megszervezését javasolja.

A korábbi kérdésekhez hasonlóan népszerűek voltak a kulturális rendezvények (172 fő választása), valamint a sportprogramok (119 fő voksa). Ennél a kérdésnél megjelent továbbá az igény a családi és gyermekprogramokra (152 fő választása) és az ismeretterjesztő programokra (103 fő voksa) is.

JEGYZET

FELHASZNÁLT IRODALOM

„Közösség kovácsolódik": Új Dunántúli Napló, 1999. június (10. évfolyam, 117. szám) 11. o.

A Pécsi Református Kollégium weblapja. http://www.pecsirefkoll.hu

A Pécsújhegyi Környezet- és Érdekvédelmi Közhasznú Egyesület honlapja (http://pecsujhegy.pecs.hu) és Facebook-oldala (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 04. 09.)

A sikerért többen tettek: Új Dunántúli Napló, 1998. szeptember (9. évfolyam, 247. szám) 11. o.

A Szieberth Róbert Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola honlapja. http://www.gyarvarosi-pecs.hu/index.php (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 04. 09.)

Az Ifjúsági Unió Pécsett: Új Dunántúli Napló, 1991. január (2. évfolyam, 22. szám) 5. o.

Babics András (1937): Pécs szabad királyi városi rangra emelésének története 1703–1780. Pécs.

Babics András (1952): A pécsvidéki kőszénbányászat története. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1952.

Baranya Megye Földrajzi Nevei I. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 1982. 718 o.

Bércesi, Richárd: A Pécsi Bányavasutak története (1854-2004). In: Gyánti, István; Kiss, Zoltán (szerk.) Történetek Baranyából: Dolgozatok a Csorba Győző Könyvtár Helyismereti Gyűjteményének műhelyéből 2.

Bunyevácz József – Csonka Pál: Cselekvési terv – Tüskésrét, Pécs rehabilitációja. Dél-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság, Pécs, 2011.

Csávolszky Jenő (1996): Energiafejlesztés-, termelés. In: Pécs-Baranya 100 éve a műszaki és természettudományos folyamatok történetében 1896–1996. Baranya Megyei Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége. Pécs

Dobi Ferenc: Pécs közterületeinek és földrajzi neveinek névadói gyakorlata. In: Utcák, terek, épületek Pécsett - Baranyai történelmi közlemények 4. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 2010. 292. o.

Deák Bertalan - Szita László (1970): A Dunántúli Gázgyártó és Szolgáltató Vállalat. Dunántúli Gázgyártó és Szolgáltató Vállalat. Pécs

DOZSO – Pécs. https://hangfoglalo.hu/alprogramok/konnyuzenei-orokseg/poptorteneti-tanosveny/dozso--pecs (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 04. 09.)

Erdősi Ferenc (1986): Baranya közlekedési hálózatának fejlődése a XIX. század második felében. In: Baranyai helytörténetírás 1985–1986. (Szerk.: Szita László). Pécs. 383–417. BML.

Felmondás nélkül, egyik napról a másikra leállt a Lauber-gyár. Új Dunántúl, 1946. november (3. évfolyam, 260. szám) 2. o.

Glied Viktor: Társadalmi részvétel helyi környezeti ügyekben. A tiltakozás és partnerség kultúrája. Doktori értekezés. Interdiszciplináris Doktori Iskola, Pécs, 2013. 194-204. o.

Joó Béla (szerk.): A Pécs-Gyárvárosi Általános Iskola története. Pécs, Pécs-Gyárvárosi Iskola, 1977.

Kaposi Zoltán (2006). Pécs gazdasági fejlődése 1867–2000. Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara, Pécs

Kaposi Zoltán (2012): Pécs agrárrendszerének változásai 1945–1968 között. Pécsi Szemle, 2012. 4. 76–89.

Kaposi Zoltán (2019): Bécstől Szentegátig. A Biedermann família uradalmai a Dél-Dunántúlon (1849–1914). Közép-Európai Közlemények, 2019. 1. (Megjelenés alatt)

Kiss Attila: Avar Cemeteries in County Baranya. In: Kovrig Ilona (szerk.): Cemeteries of the Avar Period (567-829) in Hungary. Budapest. 1977., 174 p.

Kraft János (1996): A Pécsi Vízmű története. In: Baranya megye 100 éve a műszaki és természettudományos folyamatok történetében 1896–1996 (Szerk: Kassai Miklós). Pécs. 522–354. MTESZ Baranya Megyei Szervezete

Lépj koncepció. Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata, Pécs, 2012.

Móró Mária Anna (1995): Pécs népessége a török alóli felszabadulástól 1848-ig. In: Tanulmányok Pécs történetéből I. Pécs népessége 1543-1990. (Szerk.: Vonyó József) Pécs. 27-36.

Mozgáskorlátozottaknak segít a Völgyhíd Alapítvány: Új Dunántúli Napló, 2001. november (12. évfolyam, 312. szám) 5. o.

Németh Györgyné (szerk.): A Pécsi Úttörő Fúvószenekar 25 éves története. Pécs, Pécs-Gyárvárosi Iskola, 1983.

Pannonpower Kft: A Tüskésrét rekultivációja. http://www.pannonpower.hu/rekultivacio/a-tuskesret-rekultivacioja (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 04. 09.)

Pásztor Andrea (2018): Pécs oktatástörténete (1868–1918). Pécs. (Kézirat)

Pécs MJV. városfejlesztési koncepció. Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata, Pécs, 2014. 200. o.

Pécs város integrált településfejlesztési stratégiája. Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata, Pécs, 2012. 17., 25. o.

Pilkhoffer Mónika (2010): A Dunagőzhajózási Társaság pécsi kolóniáinak kiépülése a dualizmus korában. In: Utcák, terek, épületek Pécsett. Baranyai történelmi közlemények 4. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve. Baranya Megyei Levéltár. Pécs

Rayman János (2010): Elfeledett pécsi iparosok. Ipartörténeti dolgozatok. Pécs. 108-119.

Részönkormányzati hatosfogat: Új Dunántúli Napló, 1999. március (10. évfolyam, 76. szám) 7. o.

Pécs Lexikon (2010): Pécs Lexikon 1–2. (Főszerk.: Romváry Ferenc). Pécs

Rozvány György (2000): A pécsi panel története I. Pécsi Szemle 3(4), 2000. 93-105 o.

Rúzsás Lajos (1954): A pécsi Zsolnay-gyár története. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest

100 éves (1994): 100 éves az áramszolgáltatás Dél-Dunántúlon 1894–1994. (Szerk.: Szabó Antal). DÉDÁSZ, Pécs.

Szekeres Imre (szerk.): A 75 éves Szieberth Róbert Általános Iskola jubileumi évkönyve. Pécs, Szieberth Róbert Iskolafejlesztési Alapítvány, 2002.

Tavat terveznek a Tüskésrétre: Új Dunántúli Napló, 2002. július (13. évfolyam, 198. szám) 4. o.

Trebbin Ágost (2011.a.): Az üszögi kiserdő. http://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=16427

Trebbin Ágost (2011.b.): Pécsi malmok. http://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=16312

Trebbin Ágost (2011.c.): Scholz-sörgyár. http://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=16508

Utcagyűlés Pécsújhegyen: Új Dunántúli Napló, 1990. augusztus (1. évfolyam, 139. szám) 7. o.

Vuics Tibor – Mánfai György: A város peremterületeinek infrastrukturális és szociális problémái. In: Tanulmányok Pécs történetéből 2–3. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 1996. 99-110 o.

Interjúk

Interjúvázlat Dr. Hohmann Balázsnéval és Rill Dániellel, a Tudatosan a Környezetünkért Egyesület alelnökével és titkárával

Interjúvázlat Dubóczki Klárával, a Pécsi Szieberth Róbert Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola igazgatóhelyettesével

Interjúvázlat Háber Jánossal, a Pécsi Ifjúsági Unió vezetőjével

Interjúvázlat Magyarné Kelemen Annával, a Pécsújhegyi Környezet- és Érdekvédelmi Közhasznú Egyesület vezetőjével

Interjúvázlat Mendlerné Bencsik Magdolnával, a Pécsi Szieberth Róbert Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola pedagógusával, Akkreditált Tehetségpont vezetőjével

Interjúvázlat Nagy Ágnessel, a TÁMASZ Alapítvány által üzemeltetett Y közösségi ház vezetőjével

Interjúvázlat Páhoki Tiborral, a Pécsi Szieberth Róbert Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola pedagógusával

Interjúvázlat dr. Pánovics Attilával, a Pécsi Zöld Kör elnökével és a Balokány Ligetért Összefogás képviselőjével

Interjúvázlat Tóth Ilonával, a Pécsi Szieberth Róbert Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Iskola igazgatójával

KÉPEK JEGYZÉKE

A megújult liget és Pepita. Forrás: Balokány-ligetért Egyesület honlapja. https://balokany.hu
A Balokány strandfürdő az 1960-as években. Baranyai Médiatár.
A fürdő akkor és most. Forrás: https://szellemvarosok.blog.hu/2015/02/15/a_balokany-ligeti_strandfurdo
A hajdani Pécs-újhegyi szénosztályozó és mosóüzem látképe. http://www.vasutallomasok.hu/cikk.php?id=145
A szénmosó és a brikettgyár. Baranyai Médiatár.
A Tüskésrét felhasználási terve. Forrás: Bunyevácz József – Csonka Pál: Cselekvési terv – Tüskésrét, Pécs rehabilitációja.
Dél-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság, Pécs, 2011. 17 o.
A Tüskésréti tó korábban.
www.geocaching.hu/images.geo?id=12465&group=1517&table=cache_images&wi=600&he=450
Az első zenekar a gyárvárosi iskolában. Forrás: Németh Györgyné (szerk.): A Pécsi Úttörő Fúvószenekar 25 éves története. Pécs, Pécs-Gyárvárosi Iskola, 1983.
A Zsolnay gyár korábban. Baranyai Médiatár.
H. Szabó Sándor (2013): A sokszínű Tüskésrét (ORFK Légi felvétel)
DOZSO korábban. CSGK Fotótár.
Az Ifjúsági Unió Pécs egy korábbi rendezvénye. https://www.facebook.com/pg/ifupecs/photos/?ref=page_internal
Kurdi József (2019): A Pécs-újhegyi sportpálya, rendezvénytér és játszótér madártávlatból
Laufer László (1989): A Pécs-újhegyi focipálya 1989-ben. www.magyarfutball.hu
Pécs-gyárvárosi templom. Forrás: Tóth Tibor Endre pécsi képeslap gyűjteménye
SZIBIROBI mazsorettesek előadás közben. Forrás: Szieberth Róbert Általános Iskola és AMI honlapja.
TÁMASZ Alapítvány (2017): Y közösségi ház és kölyökház. www.tamaszalapitvany.hu
TÁMASZ Alapítvány (2018): Zöld sziget a Budai városrészben. www.tamaszalapitvany.hu
Zsolnay Örökségkezelő Nkft. (2015): Zsolnay-negyed akkor és most
https://www.facebook.com/zsolnaynegyed/photos/a.919655461401557/919656541401449/?type=3&theater
Zsolnay Örökségkezelő Nkft. (2016): Zsolnay-negyed akkor és most
https://www.facebook.com/zsolnaynegyed/photos/a.919655461401557/1025358810831221/?type=3&theater

HIVATKOZÁSOK

[1] *Budai külváros népességéhez lásd Móró Mária Anna (1995) tanulmányát.*

[2] *A Tettyéhez: Pécs Lexikon (2010): 2. 299.*

[3] *A birtokokról: Babics András (1937):*

[4] *Az üszögi uradalomról: Pécs Lexikon (2010): 2. 350.*

[5] *A pécsi malmokhoz lásd: Trebbin Ágost (2011.b.): http://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=16312*

[6] *Lásd: Rúzsás Lajos (1954); Pécs Lexikon (2010): 2. 429–431.; Kaposi Zoltán (2006): 58–72.*

[7] *Kaposi Zoltán (2006): 82.; Trebbin Ágost (2011.c.): http://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=16508*

[8] *A Türr-malomhoz lásd: Pécs Lexikon (2010): 2. 331.*

[9] *A Deutsch-gőztéglagyárhoz: Raymann János (2010): 108–119.*

[10] *A gázgyárról lásd: Deák Bertalan – Szita László (1970) könyvét.*

[11] *Az áramszolgáltatóhoz lásd: 100 éves (1994) adatait.*

[12] *A Biedermannok-családról lásd Kaposi Zoltán (2019): megjelenés alatt álló tanulmányát.*

[13] *Trebbin Ágost (2011.a.): http://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=16427*

[14] *A vasutakhoz lásd: Erdősi Ferenc (1986) tanulmányát.*

[15] *A DGT történetéhez lásd: Babics András (1952); az építészethez: Pilkhoffer Mónika (2010)*

[16] *A szerb megszállás gazdasági következményeiről lásd: Kaposi Zoltán (2011) tanulmányát.*

[17] *Pécs Lexikon (2010): 1. 269.*

[18] *Pécs Lexikon (2010): 1. 411.*

[19] *A balokányi fürdőhöz: Pécs Lexikon (2010): 1. 69.*

[20] *A gyárvárosi iskolához: Pécs Lexikon (2010): 2. 267.; lásd még: Pásztor Andrea (2018)*

[21] *Kaposi Zoltán (2006): 204–205.*

[22] *Lásd: Csávolszky Jenő (1996); illetve Pécs Lexikon (2010): 1. 319–320.*

[23] *A panelgyárról lásd: Rozvány György (2000). 4. tanulmányát.*

[24] *Kaposi Zoltán (2006): 223–224.*

[25] *Kaposi Zoltán (2012): 85–87.*

[26] *Lásd: Kraft János (1996) tanulmányát, illetve Kaposi Zoltán (2006): 268.*

[27] *A pécsi gazdaság rendszerváltás utáni átalakulásához lásd: Kaposi Zoltán (2006): 277–322.*

[28] *Kaposi Zoltán (2006): 303–306.*

[29] *Az EKF beruházásairól röviden lásd: Pécs Lexikon (2010): 2. 328–329; 2. 433–435.; stb.*

[30] *A Balokány Ligetért Egyesület honlapja. http://balokany.hu/ (Utolsó letöltés időpontja: 2019.04. 09.)*

[31] *Pécs-Újhegy csoport. https://www.facebook.com/groups/327665900686011/ (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 04. 09.)*

[32] *Sikertörténetek – MOL Zöldövezet Program. http://molzoldovezet.hu/sikertortenetek/uszogert-egyesulet (Utolsó letöltés időpontja: 2019. 04. 09.)*

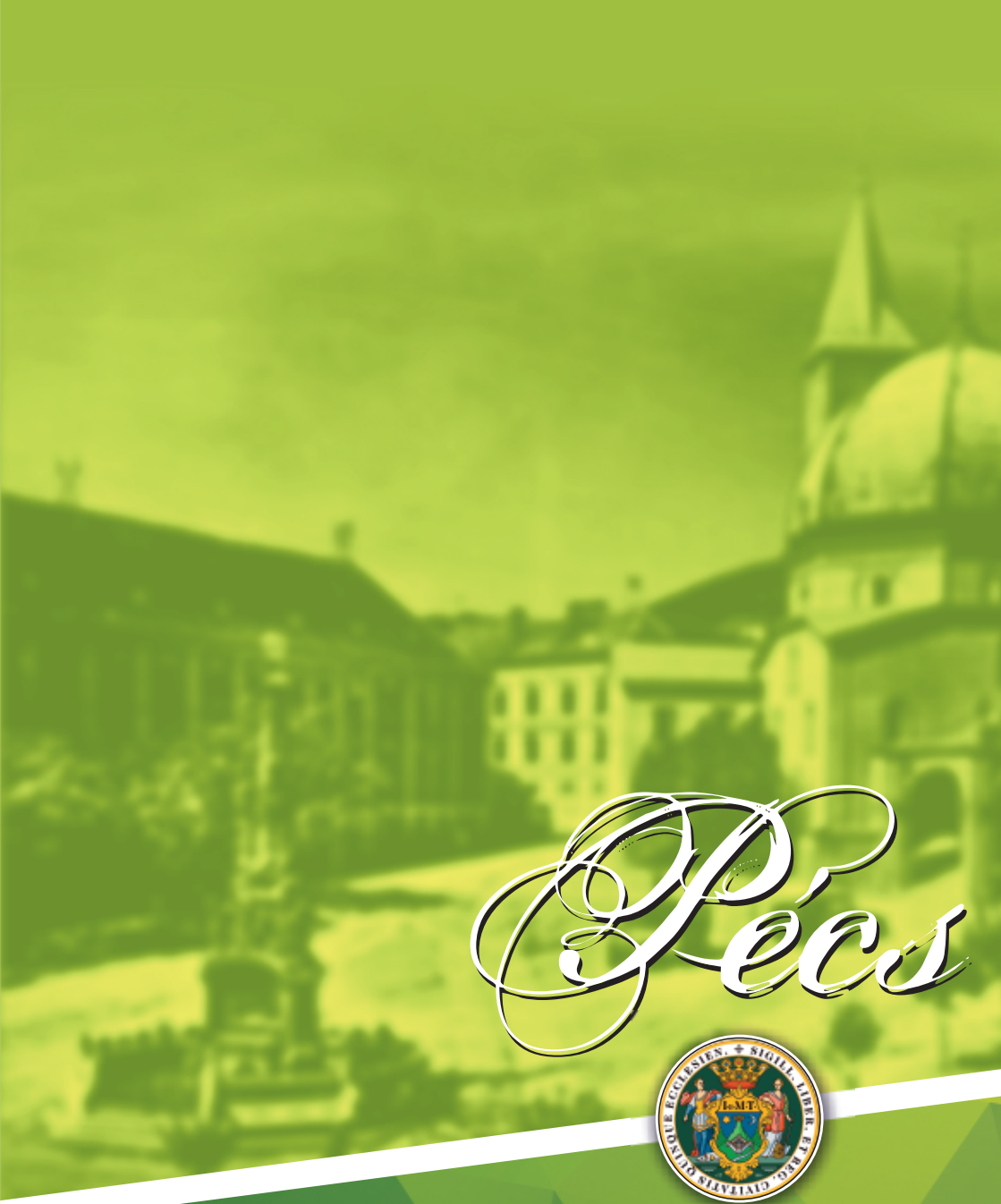

Pécs

PÉCSI
KÖZÖSSÉGEK

KELET-PÉCS VÁROSRÉSZ

VIII.